Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 254 (10851) | 1978 чылдың ноябрь 3, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп

ОРБИТАГА ҮР ХУУСААЛЫГ УЖУДУУШКУННУҢ ПРОГРАММАЗЫ ЧЕДИИШКИННИГ КҮҮСЕТТИНГЕН

КОСМОНАВТЫЛАР ВЛАДИМИР КОВАЛЕНОК БИЛЕ АЛЕКСАНДР ИВАНЧЕНКОВ ЧЕРДЕ ЭЭП КЕЛГЕН.

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

Совет эртем болгаш техника космос делгемин шиңгээдип алырынга чаа шылгараңгай чедиишкинни чедип алган. Космонавтиканың төөгүзүнде эң-не үргүлчүлеңдиг болгаш башкарылгалыг 140 хонук уламчылаан ужудуушкун чедиишкинниг доозулган.

1978 чылдың ноябрь 2-де Москваның-биле 14 шак 05 минутада орбитаның «Салют-6»—«Союз» комплекизинге эртем-техниктиг шинчилелдерни болгаш дуржулгаларны кылыры-биле планнаан программазын күүсеткениниң соонда, космонавтылар эштер Владимир Васильевич Коваленок биле Александр Сергеевич Иванченков олар Черде чедип келгеннер. Космостуң «Союз-31» кораблиниң кудулап бадар аппарады Совет Эвилелиниң девискээринде айыткан районунда Джезказган хоорайның мурнуу-чөөн талазында 180 километр черле кээп хонупкан.

Космонавтылар Коваленок биле Иванченков олар орбитага үргүлчүлеңдиг ужудуушкунну экп эрттиргенин оларның хонупкан черинге баштайгы медицина шинчилели көргүскен.

Эштер В. В. Коваленок биле А. С. Иванченков оларның космоска ужудуушкуну 1978 чылдың июнь 15-те «Союз-29» корабль-биле эгелээн. Космонавтылар «Салют-6» станция биле корабльдиң тудушканының соонда эртем-шинчилел комплекизинге кирип, ажылдап эгелээннер.

1978 чылдың июнь 28-те орбита комплекизи-биле «Союз-30» корабльди тудуштурган. Ону каттышкан экипаж: ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Петр Ильич Климук биле ПУР-нуң хамаатызы Мирослав Гермашевский олар башкарганнар. Орбитаның «Салют-6»—«Союз-29»—«Союз-30» комплекизиниң чурттар аразының экипажы кады кылыр совет-польша шинчилелдерни болгаш дуржулгаларны кылыры-биле планнаан программазын чедиишкинниг күүсеткен.

1978 чылдың августуң 27-де «Союз-31» корабль орбитаның комплекизинге ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Валерий Федорович Быковский болгаш ГДР-ниң хамаатызы Иен Зигмунд составтыг каттышкан экипаж чедирген. Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың эртемденнериниң болгаш специалистериниң белеткеп кылганы кады кылыр шенелделерни космонавтылар кылганнар. Эштер Быковский болгаш Иен олар «Салют-6» станцияга ажылын кылып доосканы соонда «Союз-29» корабльге олурупкаш, черге ээп чедип келгеннер.

Башкарылгалыг комплекстиң үр үе иштинде илеңкейлиг ажылдаарын хандырар төлээде автоматтыг чүък корабльдери «Прогресс-2», «Прогресс-3» болгаш «Прогресс-4»-түң дузазы-биле каттышкан шимчедикчи херекселдиң ажылдаарынга херектиг оттулар чүүлдү, дериг-херекселдерни, аппаратураны, космонавтыларның чурттаарын хандырарының, шинчилелдерин болгаш шенелделерин кылырының материалдарын үргүлчү чедирип турган.

Эштер Коваленок болгаш Иванченков олар черге ээп келириниң мурнунда «Салют-6» станцияның иштинде системаларны болгаш эртем аппаратураларын эмгелеп-сеткелээн болгаш ол станция амгы үеде автомат дузазы-биле ужудуушкунну үргүлчүлеп турар.

Башкарылгалыг «Салют-6»—«Союз» комплекстиң үр үеде ужудуушкунунуң үезинде космонавтылар эртем-техниктиг болгаш медицина-биологтуг шинчилелдерниң база шенелделерниң калбак программазын кылып күүсеткеннер.

Бойдус курлавырларын шинчилээр болгаш долгандыр турар чүүлдерни өөренип көөр сорулга-биле космонавтылар чер кырын болгаш делегей океанының девискээрлерин үргүлчү хайгаарап көрүп, чурукка тырттырып турганнар. Совет Эвилелиниң девискээрин болгаш Польша Улус Республиказының база Герман Демократтыг Республиканың чамдык девискээрлерин чурукка тырттырган. Чылдың аңгы-аңгы үелеринде чер кырын чурукка тырттырар чорук үнүш шыпкан черлерниң өскерлиириниң, хемнерниң суг балансызының байдалын болгаш бойдустуң өске-даа сезоннуг болуушкуннарын шинчилеп көөрүнге улуг ужур-дузалыг.

Космостуң материалдыг тургузуунуң дугайында эртемниң талазы-биле шенелделер ужудуушкунуң эртем программазының чугула кезээ болган. Чаа хевирниң чартык проводниктиг болгаш оптиктиг материалдарын, демир холумактарын болгаш каттыжыышкыннарын кылып алыр сорулга-биле деңзи чок байдалдың үезинде 50 ажыг технологтуг шенелделерни кылган.

Станцияда тургускан субмиллиметрлиг телескоптуң дузазы-биле ээзен каш сылдыстарның ультрафиолеттиг херелдениишкинин хемчээп көрген. Чер атмосферазының субмиллиметрлиг херелдениишкининиң болгаш ооң озоннуг каъдының байдалының дугайында түңнелдерни алган.

«Салют-6» станцияның экипажтары үргүлчүлеңдиг ужудуушкунуң үезинде медицина шинчилелдериниң болгаш биологтуг шенелделерниң калбак программазын күүсеткен, ооң түңнелинде кижиниң организминге, үнүштерниң болгаш биологтуг чүүлдерниң өзүп хөгжүүрүнге космоска ужудуушкунуң салдар-халдавырларының дугайында чаа чугула түңнелдерни алган. Эштер Коваленок биле Иванченков оларның үргүлчүлеңдиг ужудуушкун үезинде кадыкының байдалын болгаш ажылдаар аргазын бедик деңнелге тударынга медицинаның хөй янзы профилактиктиг хемчеглери дузалаан.

Корабльдиң чаа системаларын, космос аппараттарының дериг-херекселдерин болгаш приборларын таарыштыр ажылдап кылыры-биле холбашкан хөй санныг техниктиг шенелделерни космонавтылар кылганнар.

В. В. Коваленок биле А. С. Иванченков олар ажык космос делгеминче үнүүшкүнну кылган, ол үеде микрометеорлуг байдалды өөренип көөр болгаш янзы-бүрү материалдарның шынарларынга космос чүүлдериниң салдарын шинчилээр сорулга-биле станцияның кырында тургускан эртем аппаратуразын көргүскеннер.

Космонавтылар В. В. Коваленок биле А. С. Иванченков олар «Салют-6» — «Союз» — «Прогресс» дээр эртем-шинчилел комплекизинге үргүлчүлеңдиг космос ужудуушкунунуң үезинде космос техниказын ханызы-биле билирин, эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруун көргүскеннер.

«Салют-6» орбита станциязы орбитада он үш ай ажыг үеде ажылдап турар болгаш Черни 6 муң 300 ажыг катап долгандыр. Ол үениң дургузунда станциязынга алды экспедиция ажылдаан — ийизи үр хуусаалыг, дөртү — четкеш кээриниң, башкарылгалыг алды, чүъктүг дөрт космос корабльдерин он катап тудуштурган, бир катап эде туткулганы, ажык космосче космонавтыларның ийи үнүүшкүнүн боттандырган. Совет космонавтылар-биле кады «Союз» корабльдерге болгаш «Салют-6» станцияга ЧССР-ниң, ПУР-нуң болгаш ГДР-ниң шинчилекчи-космонавтылары ужудуушкунну кылган.

Бүгү ужудуушкунуң үезинде «Салют-6» станцияның борт системалары, дериг-херекселдери, аппараттары үрелиишкин чок ажылдаан.

Төлевилеттинген программаның чедиишкинниг күүседизи хөй-хөй эртем, конструктор болгаш бүдүрүлге коллективтериниң, космодромнуң, ужудуушкун башкарар төптүң, хемчээр, хайгаараар болгаш дилеп-тывар комплекстериниң специалистериниң тода болгаш бир демниг ажылының ачызында чедип алдынган.

Космонавтика төөгүзүнде эң үр хуусаалыг башкарылгалыг ужудуушкуннарның үезинде кылдынган эртем-техниктиг шинчилелдерниң болгаш шенелделерниң түңнелдери Совет Эвилелиниң база өске-даа социалистиг чурттарның эртем, техниказының янзы-бүрү адырларынга болгаш улус ажыл-агыйынга эң калбаа-биле ажыглаттынар.

Ийи туткулга туруштуг «Салют-6» орбита станциязын башкарылгалыг «Союз» космос корабльдерин болгаш чүък чедирер автоматтыг «Прогресс» корабльдерин хаара тудуп турар эртем-шинчилелдерниң нарын комплекизин тудуп тургусканы совет космос эртеминиң болгаш техниказының бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыынга космосту улам ыңай шиңгээдиринге калбак перспективаларны ажыдып турар инженер-техниктиг шылгараңгай чедиишкини болур.

Космостуң улуг программазын чедиишкинниг күүсеткени — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 61 чыл оюнга уткуштур Төрээн чуртка тергиин эки белек.

Эш Д. Ф. Устиновка шаңналды тывысканы

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устиновка Кремльге ноябрь 1-де Ленин орденин болгаш Совет Эвилелиниң Маадырының «Алдын Сылдызын» тывыскан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында болгаш дайын соондагы үеде чурттуң камгалалын быжыглаарынга Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мурнунга улуг аты-хавылазы дээш база чедек харлааны-биле холбаштыр ол бедик хайыра-биле эш Д. Ф. Устиновту шаңнаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев шаңналды тывыскан.

Шаңнал тыпсып турарының үезинде залга эштер Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, М. А. Суслов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, К. У. Черненко, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, Я. П. Рябов, К. В. Русаков, ол ышкаш ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчылары Н. В. Огарков, В. Г. Куликов, С. Л. Соколов, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Политиктиг кол эргелелиниң начальниги А. А. Епишев, ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчылары турган.

Шаңнал тыпсырының үезинде эш Л. И. Брежнев чүве чугаалаан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим Дмитрий Федорович!

Эргим эштер!

Бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң кӧскү ажылдакчызы Дмитрий Федорович Устиновтуң амыдырал-чуртталгазы болгаш эрткен оруу— бистиң Чепсектиг Күштеривиске, Ада-чуртту камгалаарының херээнге кызыгаар чок бараан болуушкунуң чырыткыланчак үлегер-чижээ-дир.

Кызыл Армияга 14 харлыында ол эки-тура-биле барган. Бодунуң амыдыралчы программазын чалыы назын үезинде-ле ол тодарадып алган. Ооң соонда институт, конструктор болгаш инженер ажыл, эң улуг заводтуң удурткучузу — ол-ла бүгү ажылдар чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаары-биле холбаалыг болган.

Чурттуң кырынга өлүмнүг айыыл — фашистиг халдаашкынның айыылы диргелип келгенде 32-ле харлыг турдуң, Дмитрий Федорович. Ол кадыг-дошкун болгаш харыысалгалыг үеде Чепсек бүдүрериниң Улус Комиссары албан-дужаалды партия сеңээ бүзүреткен турду.

Гитлерчи фашизмни болгаш япон милитаризмни ашкан өндүр улуг Тиилелгеге улуг-хууң дээш, эрес-маадыр чорук деп адаар ол шудургуң дээш партия биле совет улус сеңээ ханы өөрүп четтирген.

Совет Чепсектиг Күштерниң мурнунга, амгы үениң боо-чепсээниң идегелдиг хевирлерин тургузары-биле холбаалыг эң нарын эртем-техниктиг айтырыгларны дайын соондагы үеде шиитпирлеп турда, бистиң чурттуң мурнунга ачы-авыралың дыка улуг болган. Космостуң ракета техниказын тургузар талазы-биле ажылга, кижиниң — совет кижиниң — космосче кирери-нге сээң киржилгең дугайында эвээш эвес чүүлдер чугаалаттынган турар үе база чедип келир, эргим өңнүк.

Ийи чыл мурнунда партия сени Камгалал министерствозунуң удуртулгазынга олурткан. Ол дээрге амгы үеде байдалдан хамаарыштыр эң дайынчы участоктарның бирээзи-дир. Ынчалза-жок бисте маадырлыг ажыл-иш — тайбыңның нүүрүнде ажыл-иштир. Бистиң күчүвүс өске улустарга удур угланмаан болгаш кажан-даа угланмас. Ол күчү — өскелерже, бистиң чуртувустуң эрге-ажыктарынче, бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының эрге-ажыктарынче семеп турар ындыг кижилерге сүр-күштүг кичээндириг-дир. Авантюристиг кижилер ам-даа бар болганда, чер кырынга тайбың бистиң Чепсектиг Күштеривистиң дайынчы белеткелинден болгаш дайынчы аргалыындан хамааржыр. Баштайгы ленинчи декреттен эгелээш-ле Советтер чуртунуң бодунуң чаагай бодалдарын бараалгадып келгени тайбыңның бодунуң сагыш човаашкыннары бар.

Юбилейиң-биле сеңээ байыр чедирип тур мен, Дмитрий Федорович. Сээң ачы-хавыяаның хүлээп көргениниң демдээ кылдыр Ленин орденин болгаш Совет Эвилелиниң Маадырының сылдызын сеңээ тыпсыры меңээ онза өөрүнчүг-дүр.

Бо-даа шаңналды Социалистиг Күш-ажылдың Маадырының ийи Сылдызы ышкаштыр база төлептиг болгаш чаагай бүдүштүг эдилеп кадагалаарыңны билир мен. Сээң ажыл-ижиң, сээң күжүң моон соңгаар-даа Совет Төрээн чурттуң, бистиң өндүр улуг партиявыстың чаагай чоруу дээш, коммунизмниң өлүм чок херээ дээш бердинген турарынга бүзүрээр мен.

Сеңээ быжыг кадыкшылды, эгээртинмес энергияны, буянныг аас-кежикти чүрээмниң ханызындан күзеп тур мен.

* * *

Эш Д. Ф. Устинов харыы сөс чугаалаан.

Эш Д. Ф. УСТИНОВТУҢ чугаазы

Бөгүн Ленин орденин болгаш Совет Эвилелиниң Маадырының Алдын Сылдызын ап тура, Коммунистиг партияның, совет улустуң болгаш ооң Чепсектиг Күштериниң мурнунга бодумнуң хүлээлгемни бүрүн угаап билбишаан, ханы сүрээдел-биле хүлээп ап тур мен.

Чап-чаа эргим Леонид Ильичиниң маңаа чугаалаан ханы уткалыг сөстери ышкаш, бо шаңналды бистиң Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалын улгаттырарының херээнге мээң шыдаар шаам-биле киирген улуг-хуумну партияның болгаш чазактың бедии-биле үнелеп көргени кылдыр хүлээп ап тур мен.

Коммунист бүрүзүнге, совет кижи бүрүзүнге ышкаш, меңээ ындыг үнелээшкинден артык эргим болгаш хүндүлүг чүү-даа чок.

Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсып, меңээ көргүскен өндүр улуг алдар дээш чоргаарланып тур мен.

Мээң төрүттүнген хүнүмнү холбаштыр найыралчы, изиг байыр чедиргени дээш партия Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенимни илередиксейдир мен.

Силерниң араңарда турарым, СЭКП ТК-ның Политбюрозу ышкаш мындыг кайгамчыктыг, найыралчы коллективке база амгы үениң шылгараңгай партия болгаш күрүне удуртукчузу, улуг болгаш буянныг сагыш-сеткилдиг, ленинчи хевирниң ёзулуг коммунист кижизиниң — бистерниң шуптузунга эргим үнелиг Леонид Ильич Брежневтиң удуртулгазы-биле силерниң-биле кады ажылдаар аажок улуг аас-кежикти меңээ таварышканы мээң сагыш-сеткилимни онза чырыткылыг бодал болгаш ханы өөрүшкү-биле долдуруп турар-дыр, эштер!

Төрээн чурттуң бөгүн меңээ тывыскан бедик шаңналын хамыктың мурнунда бистиң төрээн Коммунистиг партиявыска хамаарыштырып тур мен.

Ооң сырый катчышкан дайынчы хүрээлеңинге бежен ажыг чыл бактаап келдим. Ажылга бердинген болгаш туруштуг чорукка, принциптиг болгаш эчис бодалдыг, могаг чок болгаш чүткүлдүг болурунга партиядан өөренип ап келген болгаш өөренип ап чоруур мен.

Күштү болгаш энергияны партияның өндүр улуг идеалдарындан, чоннуң херээнге ооң кызыгаар чок бердиниишкининден ап келген болгаш ап турар мен.

Мээң медерелдиг бүгү амыдырал-чуртталгам бистиң чуртувустуң камгаланыр аргазын быжыглаары-биле, үлетпүрнүң камгалал адырының ажылчыннары, инженерлери болгаш конструкторлары-биле, Совет Эвилелиниң алдарлыг Чепсектиг Күштери-биле сырый холбаалыг болуп келген. Бөгүн меңээ тывыскан бедик шаңнал ынчангаш бистиң ынак Төрээн чуртувустуң камгаланыр аргазын ажыл-ижи-биле каңнап, ону чогуур деңнелде тургузуп болгаш хандырып турар бүгү кижилерге хамааржыр.

Чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаар дугайында, Совет Чепсектиг Күштер дугайында Коммунистиг партия, ооң Төп Комитеди, СЭКП ТК-ның Политбюрозу болгаш Леонид Ильич Брежнев шуут боду хүн бүрү аажок улуг сагыш салып турар.

Ол сагыш салыышкынны совет дайынчылар үргүлчү көрүп база ону кезээде эргим үнелеп турар.

Коммунистиг партияны болгаш ооң ленинчи Төп Комитедин долгандыр сырый каттышкан. СЭКП-ниң XXV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге соруп кирген ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери социалистиг чаалап алыышкыннарны камгалаарынга бедик белеткелдиг болур, коммунизмни тургузуп турар совет кижилерниң ажыл-ижин көрүнгүр камгалаар дээрзин Силерге болгаш Силерниң нүүрүңерде Коммунистиг партияга, бүгү совет улуска бүзүредип чугаалаарын чөпшээреп көрүңер, эргим эштер!

Шаңналды хүлээп ап тура, бо шаңнал бистиң Төрээн чуртувустуң камгаланыр аргазын улам ыңай быжыглаарының, Чепсектиг Күштерниң дайынчы күчүзүн бедидериниң нүүрүнде улам улуг энергия болгаш чүткүл-биле ажылдаарын меңээ хүлээдип турарын ханы билип тур мен.

Моон мурнунда-даа ышкаш, бүгү күжүмнү төрээн партиямга болгаш совет чонумга бараан болдуруп, Ада-чурттуң чечектелиишкинин дээш, коммунистиг идеалдарның тиилелгези дээш демисежиримни Силерге бүзүредип тур мен, эргим эштер!

Бедик шаңнал дээш партиямга, чазаамга, чонумга, Силерге, эргим Леонид Ильич, база катап чүректиң ханызындан өөрүп четтирдим.

* * *

Совет Эвилелиниң Маадыры атты эш Д. Ф. Устиновка тывысканы-биле холбаштыр Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары, шериг начальниктери аңаа чүректиң ханызындан изиг байыр чедирип, чаагай кадыкшылды, Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң чаагай чоруу дээш, бүгү делегейге тайбыңның быжыглаары дээш үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгалыг болурун аңаа күзээн.

(СЭТА).

Ноябрь 1-де Кремльге эш Д. Ф. Устиновка Ленин орденни болгаш Совет Эвилелиниң Маадырының «Алдын Сылдызын» тывыскан.

ЧУРУКТА: Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары эш Д. Ф. Устиновка шаңналды тыпсып турар үеде.

(Чурукту фототелеграф дамчыштыр хүлээп алган).

КҮСКҮ СУГГАРЫЛГА

Суггаттыг черлерни үре-түңнелдиг ажыглаары кодээ ажыл-агыйн бүдүрүлгезинде амгы үениң чугула сорулгаларының бирээзи болур. Черни суггарарының депшилгелиг аргалары эвээш эвес. Ылаңгыя делгем шөлдерни күзүн өй-шаанда шыдаттынар арга-биле суггарып алырга, часкы суггат үезинде хөй кижи болгаш техника күжү негеттинмес, суггаттың бердинген планы база чиигээр. Дээрзин хөй-хөй ажыл-агыйларның удуртукчулары, специалистери хандыр биле берген. Ынчангаш күскү суггатты чедиишкиннинг организастап чорударынче улуг кичээнгейни салып турар апарган.

Октябрь 30-де медээ-биле алырга, республиканың совхозтары база Кодээ ажыл-агыйының дуржулга станциязы 6367 гектар черни суггарып, планныг онаалданы 114 хуу күүсеткен. Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйлары күскү суггарылганы 1487 гектар черге чоруткаш, планын 186 хуу күүседип, районнарның мурнуку одуруунче үнген. Таңды район бо талазы-биле планын 159, улуг-хемчилер — 124 хуу күүсеткен.

Ол ышкаш Кодээ ажыл-агыйының дуржулга станциязы, «Бай-Тал», «Мурнакчы», «Барлык», «Күш-ажылдың хостуу», «Коммунизмниң херели» совхозтар хову-шөлдериниң күскү суггарылгазын чедиишкинниг чорудуп, республиканың ажыл-агыйларындан шылгараннар. Олар планын тус-тузунда 110—150 хуу күүсеткилээн. Бо совхозтар колдуунда чайгаар үнген болгаш хөй чылдыг сиген шөлдерин суггарарын 60—70 хуу күүседип алган. Ол дээрге чазын кылыр ажылдарга дыка улуг чиигелде-дир.

Оон-биле чергелештир бо ажылды чорудуп турарында четпестер база хөй. Чиңээ, Бии-Хем, Каа-Хем, Тес-Хем болгаш Кызыл районнарның ажыл-агыйлары күскү суггатты чорударының планныг онаалдаларын чылдың-на күүсетпейн келген. Бо күзүн Бии-Хем болгаш Кызыл районнарның совхозтарында чаңгыс-даа гектар чер суггарттынмаан. Ол районнарның кодээ ажыл-агый эргелелдериниң начальниктери Ю. Чихачев биле А. Семенов оларга аас-биле-даа, дужаал ёзугаар-даа негелде тургузарга, күүсетпейн келген.

Ол ышкаш Чөөн-Хемчик районга бо күзүн агаар-бойдустуң байдалы канчаар-даа аажок таарымчалыг, хемнерниң суу терең болган. Ындыг турбуже, ол районнуң совхозтарының удуртукчулары, суггатчылары боттарының организас чок чоруун көргүзүп, күскү суггаттың планын чүгле 55 хуу күүсеткен.

Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу», Таңдыда Дуржулга станциязы күскү суггатты чылдың-на бедик шынарлыг чорудуп, планын ажыр күүседип турарындан хөй чылдыг сигенниң дүжүдүн гектардан-на 35—40 центнер чедир ап турар. Үстүнде адаттынган районнарның ажыл-агыйлары мурнакчылардан үлегер-чижек ап, үениң негелдезинге дүүштүр ажылдаары чугула. Ылаңгыя мал чеми культураларның дүжүткүрүн улгаттырарының курлавыры — хемнер болгаш дамырактар унуарында чайгаар бүткен сиген шөлдеринге, одарларга болгаш кодээ ажыл-агыйның ажыглалдыг черлеринге сугну доштадырарының аргазы-биле өлшыкты сиңирери болур. Сугну чер кырынга доштадырары ук черни чүгле өл-шык болдурар эвес, харын сугну бөлүп, кадагалаарының аргазы болур. Суггатка чедишпейн турар сугну кыш дургузунда ынчаар курлавырлап, мөөңнеп алыр.

Ук ажылды республиканың совхозтарынга ниитизи-биле 3000 гектар черге кылыры көрдүнген.

Ынчангаш салдынган сорулганы чедиишкиннинг күүседир дээш бүгү-ле организастыг хемчеглерни дарый ап чорударын ажыл-агыйлар удуртукчуларындан, специалистерден негеттинип турар.

Ш. МОНГУШ,

Тыва АССР-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунуң мелиорастаан черлерни ажыглаар талазы-биле килдизиниң эргелекчизи.

ВСР-ниң партия-чазак делегациязының Москвада чедип келгени

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың чалааны ёзугаар Вьетнамның Коммунистиг партиязының болгаш Вьетнам Социалистиг Республиканың чазааның делегациязы ВКП ТК-ның Чиңгине секретары Ле Зуан болгаш ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң чазааның Премьер-Министри Фам Ван Донг баштадыр албанның найыралдыг аян-чоруу-биле ноябрь 1-де Москвада чедип келген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретары В. В. Гришин, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков болгаш албанның өске-даа кижилери эштер Ле Зуанны, Фам Ван Донгту, вьетнам делегацияның өске-даа кежигүннерин ВСР-ниң болгаш ССРЭ-ниң күрүне туктары-биле шимээн Внуково аэродромунга самолёт чанынга чүректиң ханызындан найыралдыг байдалга акы-дуңма ёзу-биле уткуп алганнар.

Аэродромга ВСР-ниң партия-чазак делегациязының составында кирип турар ВСР-ниң ССРЭ-де элчини Нгуен Хыу Кхиеу, Лаос Улус-Демократтыг Республиканың ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген Ли Сутхавилай, чамдык чурттарның Совет Эвилелинде дипломаттыг төлээ черлериниң баштыңнары турганнар.

Найысылалдың ажылчы чоннарының төлээлекчилери, Москваның дээди өөредилге черлеринде өөренип турар вьетнам студентилер делегацияга чүректиң ханызындан изиг байыр чедирип турган. Пионерлер делегация кежигүннеринге чечектер тудускулаан.

Ужудуушкун шөлүнге Чепсектиг Күштерниң үш хевириниң дайынчыларындан — чадаг шериглерден, ужудукчулардан болгаш далайжылардан тургустунган хүндүлел таңныылын чыскааган. ВСР биле ССРЭ-ниң Күрүне гимнигерин ырлазын күүсеткен.

Эштер Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, Ле Зуан болгаш Фам Ван Донг олар совет дайынчыларның чыскаалын эргип эрткен.

Найысылалдың кудумчуларынга болгаш шөлдеринге чыылган он-он муң москвачылар эштер Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, Ле Зуан, Фам Ван Донг оларга, Совет Эвилелиниң база Вьетнам Социалистиг Республиканың өске-даа удуртукчуларынга изиг байыр чедирип, ийи чурттуң улустарының аразында бузулбас акы-дуңма найыралга, СЭКП-ге болгаш ВКП-ге алдар кылдыр йөрээл салып турганнар.

(СЭТА).

КОМПЛЕКСТИГ БОТТАНДЫРАР

Күрүнениң, күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумун шыңгыы сагыыр, арагалаар, оорлаар, хулиганнаар чоруктар-биле шиитпирлиг демиселди чорудар дугайында айтырыгны 1976 чылда СЭКП Тыва обкомунуң II пленумунга чугаалашкан. Кем-херек үүлгедир чорукту болдурбазының, социалистиг хоойлу-дүрүмнү болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарының талазы-биле республиканың партия, совет, административтиг органнарының болгаш хөй-нити организацияларының мурнунга тодаргай сорулгаларны ук пленум салган.

Партия организацияларының күш-ажылчы коллективтерниң удуртукчулары ажыл-ишчилерниң ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылдыг ролюн бедидер талазы-биле боттуг ажылдарны кылып чорудуп турарын демдеглээр апаар. Хөй-хөй күш-ажылчы коллективтерде, хоорай, суурларда күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар көскүзү-биле эвээжээн. Кем-херектерни баш удур болдурбас талазы-биле дээштиг хемчеглерни алырының арга-дуржулгазын хөй-хөй партия организациялары мөөннеп алган. Корум-чурумну камгалаарынга профилактика чөвүлелдерин, эки тура улусчу дружиналарны, эш хуу судтарын, херээженнер чөвүлелдерин хаара тударын чер-черде ыңжыткен.

Корум-чурумну камгалаар талазы-биле чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле профилактика чөвүлелдерин тургусканы — кем-херек үүлгедиглерни болдурбас дээш баш удур ап чоруткан хемчеглерниң дээштиг бир хевири ол болган дээрзин дуржулга бадыткаан. Ай санында эрттирип турар профилактика ажылдары база эки салдарлыг болуп турар.

Идей-кижизидилгелиг ажылды тодаргай чорудуп, даандырган ажыл-херек дээш негелдени күштелдирип, кижи бүрүзүнүң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар черлерде ажыл-херек чедиишкиннерниң шиитпирлеттинип турар. Бедик культура болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар дээш калбарган социалистиг чарышка киржип турар күш-ажылчы коллективтерниң, суурларның саны бистиң республикада өзүп турар. Оларга Каа-Хемниң Ильинка, Улуг-Хемниң Ийи-Тал, Чөөн-Хемчиктиң Бажың-Алаак, Барыын-Хемчиктиң Шекпээр болгаш өске-даа суурлар хамааржыр. Бо черлерде кем-херек үүлгедир чорук кызырлып, хөй-ниитиниң корум-чурумун улам быжыглап турар.

Күш-ажылчы коллективтерге, школаларга, албан организация черлеринге социал-экономиктиг, идей-кижизидилгелиг ажылды комплекстиг дээштиг чорудар болза, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге кескү түңнелдерни чедип ап болур дээрзин үстүнде чижектер көргүзүп турар.

Каяа-даа үлегерлиг корум-чурум дээш

Ындыг турбуже идей-политиктиг болгаш аажы-чаң кижизидилгезиниң талазы-биле ажылды кошкак чорудуп турарындан чамдык ап чоруткан хемчеглер чогуур түңнел бербейн турар. Ооң уламындан хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, кем-херек үүлгедир чоруктар чамдык черлерде көскүзү-биле илереп турар. Оларга Эрзин болгаш Тес-Хем районнар база хамааржыр. Бо черлерде кем-херек үүлгедир чоруктар бар болуп турар. Ону сайгарып көөрге, күрүнениң болгаш хуу кижилерниң өнчү-хөреңгизин оорлаар, самчыгдаар, автотранспортка озал-ондак кылыр, шош-солаага киржир чоруктар болуп турар. Кем-херек үүлгедир чоруктар бо районнарның Нарын, Булун-Бажы, Ак-Эрик, Самагалдай, Берт-Даг, Чыргаланды суурларда эвээш эвес болуп турар.

Ниитилелге удур үүлгедиишкин кылырының кол чылдагааны — арагалаашкын. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, ажылдан оскаксыраар, хөй-ниитиниң черлеринге чурум хажыдар, айыылдыг кем-херек үүлгедир чоруктарның хөй нуруузун эзирик кижилер ымып турарын фактылар бадыткаан.

Арагалаашкынга удур демисел — хөй-ниитиниң херээ болур. Ынчангаш ажыл-агыйларга болгаш өске-даа организацияларга политкижизидилгелиг база культура-массалыг ажылдарны күштелдирери чугула. Чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттери, оларның административтиг комиссиялары кижизидилге ажылынга улуг рольду ойнаар ужурлуг.

Ниитиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар ийи-чаңгыс кижилер-биле демиселди чорудары чүгле суд, прокуратура болгаш милиция органнарының херээ эвес, а хөй-ниитиниң база хүлээлгези турбуже. Бо районнарның чамдык суурларында улусчу дружиналар, эш хуу судтары, профилактика чөвүлелдери кем-херек үүлгедикчилери-биле демиселди кошкак чорудуп турар.

Улусчу дружиналарны, эш хуу судтарын, профилактика чөвүлелдерин бүдүрүлге, албан организация аайы-биле тургузарга, ажыл дээштиг, үре-түңнелдиг болур. Ынчангаш оларның ажыл-чорудулгазы тус-тус организацияларның удуртукчуларындан кол хамааржыр. Бир эвес удуртукчу кижи ол хөй-нити организацияларының ажылынче кичээнгей салып, ону холга ап, боттуг дузаны көргүзүп турар болза, ындыг бүдүрүлгеде корум-чурум хажыдыышкыны эвээш болур.

Ам сорулга болза, ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезин комплекстиг чорударының талазы-биле тодаргай ажылдарны макаа чижек кылдыр киирген [illegible] Эрзин болгаш Тес-Хем районнарның суур бүрүзүнге база өске-даа черлерге чорудары эргежок чугула. Кем-херек үүлгедир чорукту үндезини-биле узуткаар, хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар дээш партия, совет болгаш ажыл-агый органнары, профэвилел, комсомол организациялары идей-политиктиг, күш-ажыл база аажы-чаң кижизидилгезиниң талазы-биле ажылды комплекстиг чорударының хемчеглерин тодаргай ажылдап кылгаш, ооң боттанышкынын чедип алыр ужурлуг.

Ажыл-агыйларда партия организациялары хөй-нити организацияларының ажылын удуртурунче кол кичээнгейни база салыр апаар. Корум-чурум камгалалынга хамаарыштыр чорудуп турар ажылының талазы-биле көдээ Советтериниң күүскомнары, херээженнер чөвүлели, улусчу дружиналар, «Билиг» ниитилелиниң эге организациялары отчёттарын партия хуралдарынга доктаамал берип турар болза, ажыл улам тодаргай болур. Аңаа хөй-ниитиниң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, арагалаар, кем-херек үүлгедир чоруктарга удур демисел чорударының болгаш чоннуң культурлуг дыштанылгазының дугайында айтырыгны чугаалажып, бо талазы-биле тодаргай хемчеглерни алза чогуур.

Чоокта чаа СЭКП Тыва обкому кижиниң мөзү-шынар кижизидилгезиниң сорулгаларын комплекстиг боттандырар талазы-биле айтырыгларны чугаалажып көөрүнге тураскааткан конференцияны база эрттирген. Аңаа бистиң республиканың партия, совет, профэвилел, комсомол органнарының харыысалгалыг ажылдакчылары, албан организация черлериниң удуртукчулары, хөй-нити организацияларының төлээлери олуруушкан.

Ол хуралга киришкеннер мөзү-шынар кижизидилгезин дарый холга алырын база ону комплекстиг боттандырарының чугулазын демдеглээн. Ынчангаш олар боттарының тус-тус ажыл-агыйларынга болгаш үлетпүр бүдүрүлгелеринге барып, чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле дээштиг ажылдарны дарый чорудары чугула.

В. ДОРУНООЛ,
СЭКП обкомунуң административтиг органнар килдизиниң эргелекчизи.

ДАРЫЙ ЧАЙЛАДЫР

Мөңгүн-Тайга районнуң ажыл-агыйлары онгу беш чылдың үшкү чылында мал бажы өстүрериниң күрүне планнарын чедиишкинниг боттандырган. Бода малдың бажын өстүрерин 100,3 хуу, хойну — 108,8 хуу, өшкүнү — 100,3 хуу, чылгыны — 101,2 хуу күүсеткен. Янзы-бүрү аарыглардан малдың хораар чоруу дыка эвээжээн. Чүс баш хойга онаалтыр чүстен өрү хураган алган хойжулар бо чылын мурнукузундан хөй болган.

Ол чедиишкиннерни быжыглаар, малдың баш санын улам көвүдедип, ооң продуктулуг чоруун бедидериниң шиитпирлиг үези — кыштаглаашкын. Аңаа хынамчалыг белеткел малчын болгаш специалист бүрүзүнден негеттинип турар.

Кыштаглаашкынга белеткелдиң эң чугула хевири — мал чеминиң белеткели. Бо чылын Мөңгүн-Тайганың девискээриңге кандаашкынның болганындан сиген үнмээн. Ынчалзажок совхозтарның ажылчыннары бичии-ле сиген үнген черден мал чемин белеткеп, Тес-Хемниң Ак-Чырааже ажылчыннарны чорудуп, ниитиниң күжү-биле шефтеп тургаш, 1700 тонна сиген белеткээр планын 1861 тонна кылдыр күүседип алган. Совхозтарның кайызы-даа мал чеми белеткээр планын ажыр күүсеткен. Мал чеминиң белеткели ам-даа соксаваан, планга немей 50-50 тонна сигенни белеткеп алыр дээш ажыл-агыйларның сигенчилери ажылдап турарлар.

Кестиинген сигенни чөп ажаап алыр дээш совхозтар ажылчыннары кызымак ажылдап турарлар. Ак-Чыраада 1160 хире тонна сигенни пресстээн, ооң 620 тонназын сөөрткен, малчыннарның кыштагларынче барык тос чүс тонна сиген чедирттинген.

Кышка белеткелди ажыл-агыйларда канчаар чорутканын хынап, тускай комиссия үнген. Ооң илереткени чүл дээрге, малчыннар бажыңнарының болгаш кажааларының септелгезин тускай график чок чорутканындан бача септекчилер чамдык үелерде ажыл чок турганындан чамдык септеле чогуур кажааларга хол дегбээн, эскертинмейн эрте берген болуп турар. Ийи совхозтуң кайызының-даа дыка хөй кыштагларында суг кудар дескилер, онгачалар ам-даа чедишпес. Ооң аңгыда төрүүр, төрүвес малдар үстүнмээн, бо чылгы хураганны улуг хойдан аңгылаваан кодааннар ам-даа бар.

Бо чылын районнуң мыйыстыг бода малы 18 кодаңга, хой, өшкүзү 131 кодаңга кыштаар. Ол кыштагларның капитал септелгези ам-даа доозулбаан, малчыннар чурттаар 54 бажыңның 47-зин септеттинген. Мал суггарар кудуктарның септелгези ам-даа доозулбаан. «Мөгең-Бүрен» совхозка келир кышка уткуштур кылыр турган ийи кудук ам-даа туттунмаан. «Малчынның» 4 кудуунуң ийизи белен эвес.

Ооң аңгыда кайы-даа ажыл-агыйларда суг сөөртүр машиналар ам-даа бүрүнү-биле четчелеттинмээн. «Мөгең-Бүренде» 8 машинаның дөртү, «Малчында» чеди машинаның чүгле ужу белен. Ол тускайлаттынган машиналарны эде дериир чоруктар бар. «Мөгең-Бүрен» совхоз ийиниң, «Малчын» үштү эде дерээн.

Ам сорулга чаңгыс: үстүнде адаттынган четпестерни дарый чайладып, мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирери.

Э. СААЯ,
Мөңгүн-Тайга райкүүскомунуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол бухгалтери.

Иван Аркадьевич Заберкин Шуурмактың мал ажыл-агый черинде ам 11 чыл чолаачылап ажылдап турар. Чүък сөөртүр планын 100-тен 120 хуу чедир доктаамал күүседип, бүдүрүлге чериниң мурнакчы чолаачыларының бирээзи бооп турар. Амгы үеде «Урал-377» деп улуг күчүлүг автомашина-биле мал сөөртүп турар.

ЧУРУКТА: И. Заберкин.

В. КОНДРАШОВТУҢ фотозу.

КҮЗЕП ТУРАРЛАР

«Кызыл тук» совхозтуң Саглы-Бажы хойжу бригадазында бо чылын ийи аныяк малчын — Наташа Куулар биле Лидия Кара-оол немешкен. Бо кыстар школаны эрткен чылын доозкаш, ам мал ажылынче киргеннери ол. Олар совхозтуң 500 ажыг хураганнарын хүлээп алгаш, чайгы семиртилгезин эки чоруткан-нар. Аныяк кыстар амгы үеде ыяк септеттинген кыштаанда көжүп чедип келген.

Улуг кадарчы Н. Кууларның ада-иези совхозтуң хоочун малчыннары чораан. Ынчангаш Наташа оларның арга-дуржулгазын чүткүлдүг өөренип ап чораан болгаш ам ажыл-херек кырынга ажыглап эгелээни ол.

Малчын уругларның мурнунда күш-ажылчы шылгалдалар эвээш эвес. Ынчангаш шилип алган мергежилинге ынак болуп, бергелерге торулбайн, чедиишкинниг ажылдаарын чаңгыс чер чурттуглары оларга күзеп турарлар.

К. ООРЖАК.
Өвүр район.

ТАНЫЖЫҢАР

«Хемчик» совхозтуң хойжулары бо чылын бедик көргүзүглерлиг ажылдап, боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткеннер. Эң ылаңгыя хойжулар Саая Даваа, Борис Хомушку, Саая Бора-оол олар төрүүр чүс хойга онаалтыр чүстен хөй хураганны ап, дүк планын база күүсеткеннер. Хойжулар кыштаглаашкынга чедиишкинниг белеткенгеннер.

ЧУРУКТА: совхозтуң мурнакчы хойжулары: Саая Даваа (солагай талазындан), Борис Хомушку, Саая Бора-оол.

Х. МОНГУШТУҢ фотозу.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ МАШИНАЛАРЫНГА

Тракторларның болгаш боду чоруур ажаалда агрегаттарының чаа дугуйларының эки шыналары — дыка хөй хемчээлдиг черни эртери, идегелдиг болуру. Оларның баштайгы бөлүүн Ереванда машина заводу бүдүрүп үндүрген. Күрүнениң Шынар демдээн салган ол продукцияны Алтай крайда Рубцовскиниң көдээ ажыл-агый машиналарының заводунче чудуруп чоруткан.

СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң хову ажылдакчыларының ажыглаар машиналарының шынарын экижидер талазы-биле шиитпирлерин күүсетпишаан, дугуй кылыкчылары чаа продукцияны үндүрериниң чедиишкиннииг шиңгээдип ап турар. 1980 чылга чедир машина тудукчулары ам-даа үш хевириниң дугуйларын бүдүрүлгеге шиңгээдип алыр. Бүдүрүлгениң чаарты кылып турары продукция бүдүрериниң улгаттырар аргазы бээр.

(СЭТА-ның корр.).

ЕРЕВАН.

СООК ДУЗАЛАП ТУРАР

Көдээ ажыл-агыйның Сибирьде эртем-шинчилел институдунуң хову-шөлдеринде сес градус соокта рапс ажаап алыышкыны эгелээн. Комбайннар сывый үнген ногаан үнүшту кестирип турар. Шала доңа берген үүрмектеп каан ногаан массаны дораан-на сөөртүп апаргаш, ажык оңгарларга төп турар. ол «соодукчуга» Сибирьниң эрте дүжер соогу дузалап турар. Чылый-даа бээр болза, шоолуг нарын эвес дериг-херекселдер доктаамал температураны таарыштырар.

Эртемденнерниң санап турары-биле алырга, рапс дээрге часка чедир ногаан хевээр турар мал чеми культура-дыр. Бо хире орай ажаалда үезинде гектардан-на 200 центнер хоолулуг ногаан массаны ап турар. Рапсты тараанының сөөлгү айы август турган. А ооң мурнунда омскижилер мал чемнериниң өске культураларының эки дүжүдүн ол-ла шөлдерден ажаап алган.

В. ЛОЬОДА,
СЭТА-ның корр.

ОМСК.

АМЫДЫРАЛ-БИЛЕ СЫРЫЙ ХОЛБААЛЫГ

Партия өөредилгезиниң, ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезиниң системазынга баштайгы кичээлдер эрткен. Ол дугайында СЭТА-ның корреспондентилериниң дыңнатканы болза:

МОСКВА. Дөрт миллион ажыг москвачылар СЭКП ТК-ның июль (1978 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин марксистчи-ленинчи өөредилге системазында өөренип турар. Көдээге шеф дузазын көргүзер талазы-биле парторганизацияларның мурнунда турар сорулгалар-биле кичээлдерни сырый холбаар дээш бөлгүмнерниң болгаш семинарларның программаларын таарыштыр ажылдап кылган. СЭКП-ның Москва хоорай комитединиң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга найысылалдың болгаш Москва облазының пропагандистеринге хүн бүрүнүң консультацияларын эрттирип турар.

КИЕВ. «Ленинчи дарган» деп судно тудуушкун заводунуң экономиктиг өөредилге школаларынга болгаш семинарларынга эптекчи-слесарь Н. Молодченконуң болгаш өске-даа мурнакчы ажылчыннарның эрттирген баштайгы кичээлдериниң темалары металл, чиг-эт болгаш электри энергиязының камналгазынга хамааржышкан.

Экономиктиг өөредилге системазының бүгү дыңнакчылары камналга талазы-биле агар саныг. Ук заводка бо чылдың эгезинден бээр кара металлдарның муң ажыг тонна прокадын камнап алган.

ДУШАНБЕ. Дүжүт ажаалдазын комплекстиг хандырар талазы-биле партияның Регар райкомунуң чанынга организастаан штаб чогуур планны ажылдап кылган. Ону езугаар ук районнуң бүгү лекторлары болгаш политинформаторлары боттарынга хамаарышкан бригадаларынга чораан. Олар аңаа СЭКП ТК-ның июль (1978 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр партияның аграр политиказының айтырыгларының талазы-биле элээн каш лекцияларны болгаш беседаларны эрттиргеннер.

ИВАНОВО. Ивановонуң В. И. Ленин аттыг камвольн комбинадының ажылчыны Е. Лючина оңгу беш чылдың эгезинден бээр сес беш чылдың онаалдазын күүсеткен. Ам ол бо беш чылдың төнчүзүнге чедир база бир беш беш чылдың нормазын күүседир деп хүлээнген. Ындыг шиитпир пропагандист Л. Троицкая-биле кады иштики курлавырларны өөренип көргениниң соонда төрүттүнген. Теоретиктиг семинарларның дыңнакчыларының хууда планнарынга пропагандистерниң киржилгези-биле киирген өскериилделерниң түңнелинде чедип алдынган экономиктиг ажыктың түңү бо чылын 3,5 миллион рубль болган.

(СЭТА).

КИЧЭЭНГЕЙНИ — ЧЫЛГЫ МАЛЧЕ

Республиканың совхозтарынга чылгы мал ажылын хөгжүдер дугайында айтырыгны мооң мурнунда чылдарда «Шын» солуннуң арыннарынга калбаа-биле чугаалажып турганы билдингир болгай. Ол чугаалажыышкынга малчыннар, мал ажылының специалистери, ажыл-агыйларның удуртукчулары, солуннуң помчукчулары болгаш көдээ корреспондентилери идепкейлиг киришкен. Чылгы мал ажылын хөгжүдеринге хамаарышкан чугула айтырыгларны солунга парлаттынып турган чагааларның авторлары көдүрүп үндүргүлээн. Ол ажыктыг малды өстүреринче кичээнгей салбас, ооң баш санын кызырар, ажыл-агый ажылдарынга ажыглаар хөөн чок чоруктарны авторлар эптеш чогу-биле шүгүмчүлеп илереткен.

Чылгы мал ажылын хөгжүдеринге хамаарыштыр калбак чугаалажыышкынны солун арыннарынга организастаан чорук ол чугула айтырыгны ажыл-агый удуртукчуларының кичээнгейиниң төвүнге тургускан болгаш ону чогумчалыг кылдыр шиитпирлээринге бичии эвес салдарны чедиргени чугаа чок. Ооң түңнелинде Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели «Тыва АССР-ге чылгы мал ажылын хөгжүдер хемчеглер дугайында» тускай доктаалды 1977 чылдың июльда хүлээп алган болгаш күрүнениң чылгы мал ажылын эргелеп башкарар черин республикада тургускан.

Ынчангаш күрүнениң чылгы мал ажылының талазы-биле эргелелиниң директору А. К. Петровтуң чүүлүн мооң адаанда парладывые.

Республиканың эът балансызынга кол черни инек болгаш хой эъди ээлеп турары бүгүдеге билдингир болгай. Ынчалзажок эът бүдүрериниң улуг курлавырларының бирээзи чылгы малдың эъдин хереглээри-биле өстүрери болур. Амдызында ону кончуг кошкак ажыглап турар. Эрзин, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Улуг-Хем, Мөңгүн-Тайга болгаш Тожу районнарның совхозтары чылгы мал эъдин бүдүрер талазы-биле улуг курлавырлардыг болуп турар.

Хөй чылдарның дуржулгазының көргүзүп турарындан алырга, чылгы мал чайгаар бүткен чер одарынга турар болганда, ооң эъди эң-не чиик үнелиг болур. «Тес-Хем», «Сүт-Хөл» болгаш «Чаа орук» совхозтарның 1977 чылда саткан чылгы мал эъдиниң бир центнериниң бот-үнези ол дугайын херечилеп турар. Ону даraазында саннардан көрүп болур.

1977 чылда саткан бир центнер эъттиң бот-үнези (рубль-биле) мындыг болуп турар:

Ажыл-агый	инек эъди	хой эъди	чылгы мал эъди
«Тес-Хем» совхоз	143,79	151,06	60,6
«Сүт-Хөл» —»—	265,98	196,27	73,5
«Чаа орук» —»—	125,01	98,56	44,2

Дыка делгем одар-белчиирлерлиг хөй-хөй совхозтар ол черлерге тускайлаттынган чылгы мал ажылын хөгжүдериниң хемчеглерин албайн турары шын эвес. Күрүнеге садып турар бүгү эъттиң чүгле үш хире хуузу чылгы мал эъди болуп турар. Хөй санныг чылгы малды ажыл-агыйларның боттарынга соккаш, эъдин куду өртекке садып, ооң-биле совхозтуң экономиказынга когарал таварыштырып турар. Чылгы фермаларында бүдүрүлгениң болгаш амыдырал-чурттакчының бодуун оран-савазы безин чок. Ол чорук зоотехниктиг болгаш ветеринарлыг хемчеглерни боттандырарын бергеледип, чылгычыларның күш-ажылының база амыдыралының байдалдарын нарыыдадып турар.

Дыка хөй ажыл-агыйлар чылгының баш санын өстүреринге четпес кичээнгей салып, ооң отчёт, учёдун багай тургузуп, чылгыны чыл-чылы-биле санавайн турар чоруктар бар. Ындыг болган ужурунда, читкен болгаш самчыгдаттынган малдар чогуур үезинде илереттинмейн турар. Ындыг черлерге «Барлык», «Шекпээр», «Найырал», «Улуг-Хая», «Ак-Туруг», «Мурнакчы» совхозтар хамааржыр. Бо ажыл-агыйларга чартык чыл дургузунда эвээш эвес чылгы мал өлүп хораан. 212 бени хойжулар, кадарчылар хөлдеп турар. Эмдик малдарны өөредип, ажылга ажыглавайн, чааш белерни доктаамал мунуп турар болганында, олар эдерилгеге кирбейн, төл бербейн турары таварылга эвес-тир.

Үстүнде айыткан четпестерни чайладырын болгаш чылгы мал ажылын болур-чогууру-биле хөгжүдерин барымдаалааш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1977 чылда «Тыва АССР-ге чылгы мал ажылын хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Аңаа үндезилээш, республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозу ийи дужаал үндүргеш, чылгы малдың баш санын өстүрериниң, төрүүр белерден кулун алырының тодаргай онаалдаларын ажыл-агый бүрүзүнге чедирген.

Республиканың совхозтары 1980 чылга чедир 9000 белиг турар, азы төрүүр белерниң санын 2457 башка көвүдедир болгаш 100 беге онаалтыр 75 кулунну алыр ужурлуг. 1978 чылда чылгы мал ажылын хөгжүдериниң чамдык хемчеглерин алган. Чижээ, чылгы өстүрер специализастаттынган «Май 1» совхозту Тожу районда организастап тургускан. Эрзин, Тес-Хем, Каа-Хем болгаш Тожу районнарның ажыл-агыйларынга бүгү чылгыны санап даңзылааш, оларны кадарар харыысалгалыг кижилерге акт-биле хүлээдиткен. Эрзин районнуң бүгү ажыл-агыйларында улгаттыр каттыштырган чылгы кодааннарын тургускулаан. Тес-Хем районда бүгү белерни «Тес-Хем» совхозтуң Ү. Шынаа салбырында мөөңнээн. Ооң-биле чергелештир Эрзин, Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Каа-Хем, Бии-Хем районнарның совхозтарында төрүттүнген кулуннарны хүлээп алырының баштайгы зоотехниктиг учёдун экижиткен. Бир эвес 1977 чылда республикага ниитизи-биле төрүүр 100 беге онаалтыр 55 кулун алган турган болза, бо чылдың баштайгы чартыында 64 кулун алдынган. Эрзинниң ажыл-агыйлары 100 беге онаалтыр 84 кулунну, а ында Ленин аттыг совхоз—93 кулунну, «Морен» —91 кулунну менди алган.

Совхозтарга чылгының уксаалыг фермаларын тургузары-биле бо чылын Орлов уксааның база Орустуң аар чүък тырттар уксаазының 25 бүдүрүкчү аскырларын республикада эккелген. Орлов уксаазының бүдүрүкчү аскырларын өстүрер уксаалыг чылгы фермазын организастаары-биле «Ленинчи орук» совхоз бо чылын уксаалыг 20 бени өске черден садып алыр болгаш база-ла ол хире бени совхозтуң бодунуң чылгызындан шилип алыр.

1,5—2 муң баш чедир чылгы турар бот-орулга-чарылгалыг тускайлаттынган бараанныг улуг фермаларны организастаары-биле чылгы фермаларын улгаттыр каттыштырарының эргежок чугулазын практика бадыткаан. Ындыг фермаларны тургузар чорук ук адырның ажыктыг кылдыр чорударының эртемге үндезилеттинген хемчеглерин калбаа-биле боттандырарының болдунар аргазын бээр. Хой болгаш мыйыстыг бода мал фермалары ышкаш, чылгы фермазының ажылын бот-орулга-чарылганың принциптеринге боттандыраа чогуур. Чылгыны өстүреринге таарымча чок черлерде турар ажыл-агыйларда кодандаа артып турар белерни тускайлаттынган фермаларга дамчыдып бээр херек. Тес-Хем, Эрзин, Тожу районнарда чогум-на ынчаар кылган. Өвүр, Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Каа-Хем, Улуг-Хем, Кызыл районнарга база-ла ындыг специализацияны чорудары эргежок чугула.

Чылгыны чаңгыс черге мөөңнээри, улуг фермаларны тургузары ол адырның өрулгазының бедидериниң эң чугула негелдези болур. Коданың 35—40 хуузу белер болур болза, чылгының өзүлдезиниң бедик деңнели чедип алдынар, эътке хереглээр чылгы ажылы чедиишкинниг хөгжүүр апаар. Эътке дужаап турар малдарның дириг деңзизи кончуг куду болуп турар. 1977 чылда республикага эътке дужааган бир баш малдың ортумак дириг деңзизи 276 кг болган. Чүге ындыгыл дээрге, чылгыны эки одарлатпайн, семирти азыравайн дужаап турар-дыр.

1977 чылда республиканың ажыл-агыйлары 2,6 муң кулунну чедир албаан. Ооң кол чылдагааннарының бирээзи болза, белериниң кызыраар чоруу көвүдеп, кодаңда оларның баш саны эвээжеп, эътке белерин хөйнү дужаап, хойжуларга, кадарчыларга ажыл малы кылдыр мундуруп турары болур. Ылаңгыя Улуг-Хем районда 212 бени хойжулар, инек кадарчылары мунуп турар. Ол район төрүүр 100 беге онаалтыр 39-ла кулун алганы ынчангаш таварылга эвес-тир.

Чылгы мал эъдин бүдүреринче эътке дужаар малдарны көвүдедири-биле эвес, харын чылгыны семирти азыраарының аргазы-биле улгаттырып болур. Ол төп зонаның районнарынга хамааржыр. Эъттиг чылгы малды өстүреринге улуг үнелиг болуп турар тус черниң чылгы малын экижидеринче кичээнгей салыры эргежок чугула.

Амгы үеде чылгы мал ажылының мурнунда турар сорулгалар боттуу-биле өскерилген. Ам чылгы малды колдуунда-ла мал кадарып мунарынга ажыглаан турар. Ооң-биле чергелештир өске малдарның ажыглаары берге одарларга чылгыны бүдүн чыл дургузунда одарладып тургаш, чиик өртектиг чылгы мал эъдин бүдүрери улам-на чугула ужур-дузалыг болуп бар чыдар. Ындыг болганда, дүрген чоруктуг уксааның аъттарынга хереглел дыка кудулаан. Ооң-биле кады садып саарар болгаш аар чүък тырттар уксааның малдарының ужур-дузазы улгадып турар.

Хойжуларны, кадарчыларны, чылгычыларны мунар аъттар-биле хандырар чорук белерниң 15—20 хуузу хире чамдык кезээн мунар аът бүдүреринге специализастаарын негеп турар. Казахстанның болгаш Кыргызстаның байдалдарынга өстүрген доң уксаазының аскырларын ол сорулгага ажыглаза чогуур.

Эъттиг чылгы мал ажылын хөгжүдерде, ук чериниң экижиткен чылгызын «бодунга» сайзырангайжыдарының болгаш аар чүък тырттар уксааның малдарының хоюн оларга сиңирериниң угаавышкыны-биле чорууру эргежок чугула. Ону боттандырары-биле аар чүък тырттар уксаадарның бүдүрүкчү аскырларын Свердловск, Пермь областардан садып алыр апаар.

Чылгыны өстүрери-биле хайнакташтырарда, кол өзек кылдыр ук черниң экижиткен малдарын «бодунга» хөгжүдеринче кичээнгей салыр херек.

Республиканың чылгы мал ажылында кажаа-хораа болгаш өске-даа дериишкиннер шуут чок болуп турар. Зооветхемчеглер чорударынга безин инек кажааларын ажыглап турар. Белер кулуннадыр черлерде безин ыжык эзере болгаш чемнер курлавыры шыгжаар кажаалар чок. Мооң соонгаар ындыг байдал-биле эптежип болбас. Чылгы фермаларынга кажааларны болгаш чылгычылар чурттаар бажыңнарны тудары эргежок чугула.

Бистиң республиканың байдалдарынга чылгы малдың эдержилге кампаниязын эрттирериниң таарымчалыг үези апрель 1-ден июнь 15-ке чедир үе болур. Ынчангаш бир аскырга 15—20 бе онаажыр кылдыр кодааннарны апрельге чедир үзүп тургузар ужурлуг. Белер болгаш аскырлар эки семис болур болза, чүгле ынчан бе бүрүзүнден кулунну ап болур. Уксаалыг бүдүрүкчү аскырларны эдержилге мурнунда эки чемгерип, күш-деңгелин шыырак болдурары чугула.

Республикага чылгы мал ажылын хөгжүдер дугайында чугула айтырыгны «Шын» солуннуң арыннарынга каш чыл улаштыр калбаа-биле чугаалашканының түңнелинде ам ап чорудуп турар боттуг хемчеглер болгаш чылгычыларның мурнунда туруп турар чугула сорулгалар кысказы-биле ындыг-дыр. Бо ажыктыг малды өстүрериинче ажыл-агыйларның удуртукчулары, специалистери онза кичээнгейни салыр херек.

А. ПЕТРОВ,
республикада күрүнениң чылгы мал ажылының эргелелиниң директору.

НАЙЫРАЛДЫҢ ЭНЕРГЕТИКА КӨВҮРҮҮ

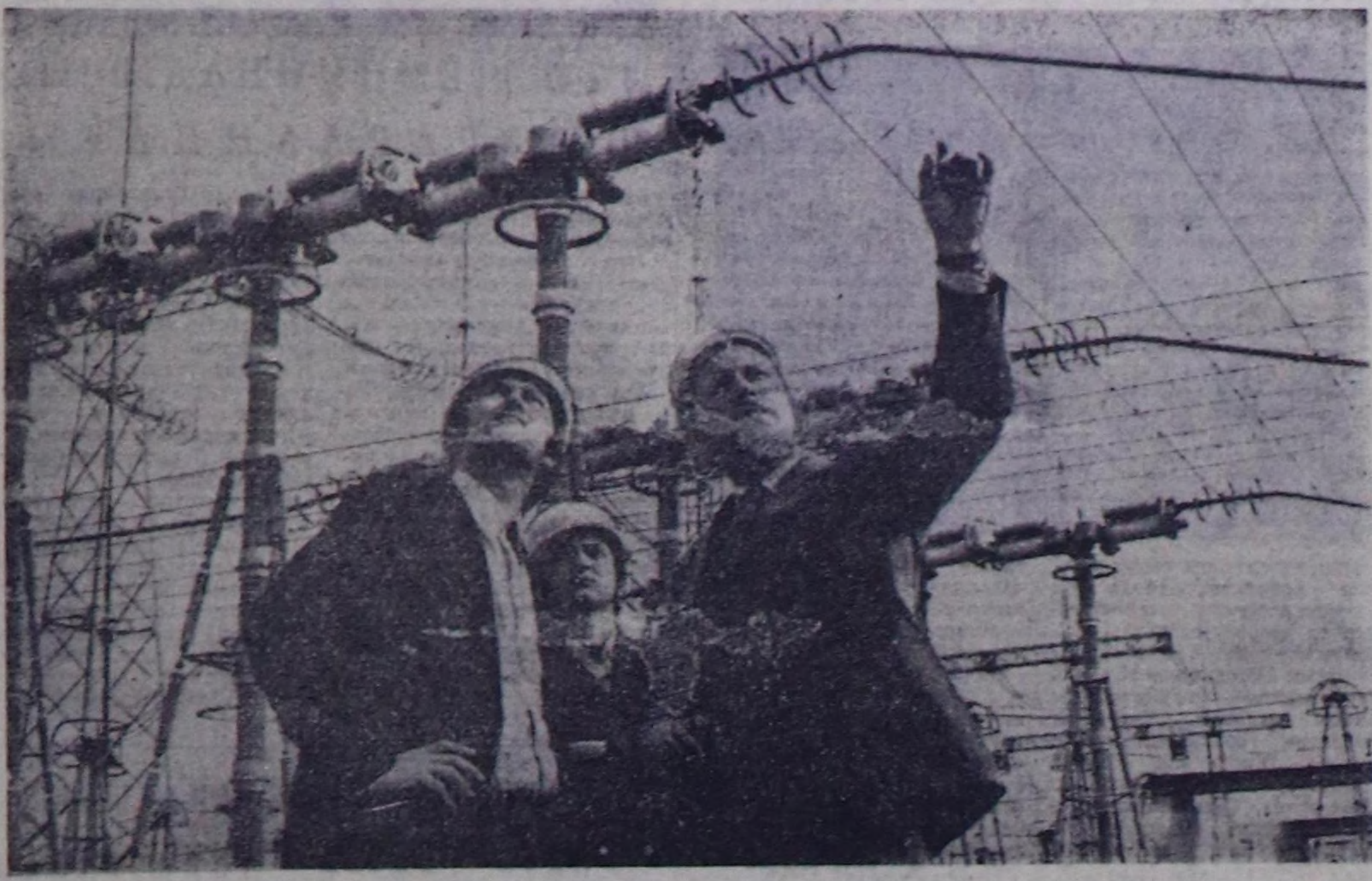

УКРАИН ССР. Европада эң улуг Донбасс-Альбертиршаның (ВУР) бедик вольтулуг электри дамчыдылгазының шугумунуң сөөлгү совет участогунуң тудуу доозулган. Барыын Украин подстанция болгаш күрүне кызыгаарының аразында 200 километр узун чаа дамчыдылганы 750 киловольт күженнишкинниг кылдыр ажыглалда киирген. 1300 километр ажыг узун энергокөвүрүг туттунган. Бо участок болза амгы үеде ажылдап турар Донбасс—Днепр—Винница—Барыын Украин подстанция магистралының чөөн участогунуң уланчызы болур.

Винница биле Альбертирша аразында электри дамчыдылгазын тудар дугайында Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Польшаның, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның дугуржуп алган үезинден бээр чүгле дөрт чыл эрткен. Кыска үениң дургузунда улуг ажыл кылдынган. Бо шугум акы-дуңмалышкы чурттарның каттышкан энергосистемаларын ССРЭ-ниң чаңгыс аай энергосистемазы-биле тудуштурар. Ол чорук электроэнергия-биле солчур, озал-ондак болганда бот-боттарынга дузалажырын хандырар, ырак черлерже электроэнергияны чорудар арганы бээр.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче): инженер-релейщик Александр Брыжайло, электромонтер Владимир Савчук болгаш Барыын Украин подстанцияның начальниги Василий Студент олар.

Б. КРИШТУЛДУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроникаzы).

Ленинниң ады-биле

«МЭЭҢ КАРААМНЫ ЛЕНИН ЧЫРЫТКАН»

Антонну Муане эрги элеп калган акша хавындан дөрт сый туткан саазынны ужулгаш, менче сунду. Үр үе эрткениндеи саргара берген саазында Владимир Ильич Ленинниң чуруу бар болду.

— Мону кайыын ап алганың ол, Антонну?—деп айтырдым. Ол хүлүмзүрүп кааш, далаш чокка бодунуң чугаазын эгелей берди.

— 1972 чылда-ла болган чүве. Ынчан мен Мапутунуң кыдыында Матолада цемент заводунга ажылдап турган мен. Ынчан ФРЕЛИМО-нуң партизаннары португалдар-биле соңгу чүкте демисежип турар деп чугаалажып турган чүве. Найысылалга аглаашкыннар, үжеп-чиндиишкиннер боор турган. «Шпионнарны болгаш диверсантыларны» дилеп турар деп биске тайылбырлап турган.

Бир-ле катап кежээ ажылдан чанып ора, артымда маңнаан кижи даажы дыңнап кагдым. Хая көрнүп кээримге оруктап африкан кижи бар-ла шаа-биле маңнап кел чор, а ооң соондан дагалыг майыктааштары межилээн элээн каш солдаттар сүрүп кел чыдырлар. Хенертен ол африкан кижи кээп дүштү. Чеде халып келген солдат ооң бажынче боо ужазы-биле кулажылап какты. Португалдар медерелин оскунупкан кижини долганып алгаш, ону боо ужазы-биле соп, буттары-биле тепкилеп эгеледилер. Беш минута хире ынчаар уламчылады. Ооң соонда чиик машина чедип келди. Машина кырынче медерел чок кижини үндүр октапкаш, солдаттар машиназынга олурупкаш, чоруй бардылар.

Ол кижиниң эттеп турган черге чеде бердим. Ооң ханы төгүлген черде сый тудуп каан саазын көрүп кагдым. Чада тудуптарымга сегел салдыг эр кижи менче угааныг карактары-биле, аажок көрүп тур. Ынчан мен ол кымыл дээрзин билбес чораан мен, ынчалза-даа араатаназы-биле өлүрткен африкан кижиниң карманындан уштунуп кээп дүшкен портретти орукка кагбас деп шиитпирлеп алдым. Ол-ла кежээ суурга «оң-не айыылдыг кем-херек үүлгедикчизин», «ФРЕЛИМО-нуң диверсантызын» чок кылган деп чарлапкан чүве. Полицейжилер ооң чуруун көргүзүп, кым ону таныырыл деп айтырып турганнар. Ынчалза-даа кым-даа чүве чугаалаваан. Мен база ыттаваан мен, чүгле костюмумге бо портретти улам хандыр чажырып алган мен.

Бүгү суур удуй бергенде, дүн ортузунда Жоржиге ужуражыр дээш чоруптум. Ону партизаннар-биле харылзаалыг кижи деп чугаалажып турган чүве болгай. Аңаа мен бүгү чүвени доозазын чугаалап бердим. Жоржи портретти ыыт чок көргеш, оожум мынча дидир: «Бо болза Ленин-дир, Владимир Ильич Ленин! Бо кижи сени дарлап турар улус-биле канчаар демисежирниң дугайында өөредигни ажылдап кылган. Ол бодунуң бүгү амыдыралын бистер ышкаш кижилерни хостаары дээш демиселге тураскааткан». Жоржи менээ ырак Россияның дугайын, Ленинге баштаткан большевиктерниң революцияны канчаар белеткеп турганының болгаш боттандырып чоруткан дугайын, Кышкы ордуну эжелеп алганының, хамааты дайынының дугайын, тайбың тургузуушкунга Совет Эвилелиниң чедиишкиннериниң дугайын чугаалап берген. Ырак Россияда чер, фабрикалар болгаш заводтар ында ажылдап турар кижилерниң — ажылчы чоннарының эргезинде боор турары, ажылчыннар болгаш тараачыннар күрүнени боттары эргелеп-башкарып турары ынчан мени холзок-ла кайгаткан. Ол бүгү портретте менче көрүп алган орар кижиниң ачызы-биле болган.

Ол үеден эгелээш мен Жоржиге үргүлчү барып, ооң чамдык даалгаларын күүседип турган мен, а ол менээ Россия дугайын, Ленин дугайын чугаалап берип турган. Ынчан мен номчуп билбес турган мен, ынчалза-даа Ленинниң чамдык ажылдарын Жоржи менээ номчуп берип турган. «Империализм капитализмниң дээди чадазы» деп ном мени чүүден артык сонуургаткан.

А ооң соонда Жоржиге болгаш ооң өнүүктеринге улам-на улуу-биле дузалап эгелээн мен. Чүге дээрге олар ажылчын кижиниң хосталгазы дээш Ленин ышкаш демисежип турарлар дээрзин билип каан мен. Бо хүннерге чедир деңэрге болгаш акы-дуңмалышкы чоруктуң идеязының тиилелгези дээш бодунуң амытынын берген африкан кижини утпаан мен.

1975 чылда бис тиилеп алган бис. Мен ам Матолада ол-ла цемент фабриказында ажылдавышаан мен. Ындыг болза-даа ол фабрика ам хуу кижиниң эвес, а бистиң мозамбик фабрикавыс апарган-на болгай. ФРЕЛИМО партияга кирип алдым, мени бүдүрүлге чөвүлелинге депшидип соңгаан. Бистер бүдүрүлгени хөгжүдүп, күш-ажылдың болгаш амыдыралдың байдалдарын экижидери-биле бүгү-ле чүүлдерин кылырын оралдажып турар бис. Социалистиг маргышты организастап алган бис. Ол биске улуу-биле дузалап турар. Ол дугайын Ленин кончуг ныыл бижээн. Сөөлгү айда норманы бүдүн чартык катап ажыр күүсеткеш, чарышка бодум тиилеп үндүм.

Антонну Муане чугаазын доозупту. Менден улуг үнелиг портретти камныы-биле алгаш, акша хавынче дедир шыгжап алды. «Ленин мээң караамны чырыткан. Мен ону ам бодумнуң чүрээмниң чанында шыгжап чоруур мен!» деп, ол немеп кагды.

Мапуту.

М. КНЯЗЬКОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

тайылбырлал
делегей бо хүннерде
болуушкуннар

ХҮН ЧУРУМУНДА— СОВЕТ ИНИЦИАТИВА

НЬЮ-ЙОРК. Хүн чурумунуң кол айтырыгларының бирээзи — «Ядролуг чепсээ чок күрүнелерниң айыыл чок чоруунуң магадылалдарын быжыглаарының дугайында делегей керээзин чарар дугайында» айтырыгны КНО-нуң Кол ассамблеязының Бирги комитеди чугаалажып кирипкен. Керээниң төлевилелин ажылдап кылган Совет Эвилели КНО-нуң Кол Ассамблеязы чугаалажып көөр кылдыр ол айтырыгны киирген турган. Кол Ассамблеяның пленарлыг хуралдарынга нийти политиктиг чугаалажылга үезинде-даа, чепсегленишкинни дужүрериниң айтырыын Бирги комитетке (политиктиг айтырыглар болгаш айыыл чок чорук айтырыгларының талазы-биле комитетке) чугаалажып турарының үезинде-даа чаа совет инициативаны калбаа-биле деткээн.

Бирги комитетке чугаалажылганы ажыдыпшаан, ССРЭ-ниң КНО чанында доктаамал төлээлекчизи О. А. Трояновский ядролуг чепсээ чок күрүнелерниң оларга удур ядролуг чепсекти ажыглавас деп делегейге хоойлужуттунган магадылалдарны ядролуг чепсектиг күрүнелерден алыр деп чүткүлүн Совет Эвилели билдиишкин-биле көрүп турарын чугаалаан. Ядролуг чепсекти бүдүреринден болгаш ону чедип алырындан ойталап турар болгаш девискээринде ол чепсек чок ындыг күрүнелерге удур ядролуг чепсекти кажан-даа ажыглавазын Совет Эвилели медеглээнин ол онзалап демдеглээн. Айыыл чок чоруктуң магадылалдарының дугайында айтырыг дугайты ийи талалыг тускай дугуржулгаларны чарарынга база белен бис. Ынчалзажок ядролуг чепсээ чок күрүнелерге удур ядролуг чепсекти ажыглаарындан ындыг күрүнелерни камгалаарының айтырыын эң долу болгаш дээштиг кылдыр шиитпирлээриниң аргазы чүл дээрге делегей дугуржулгазынга быжыглаттынган дугуржуушкуннуг магадылалдарның дугайында хүлээлгелерни ядролуг чепсектиг күрүнелерниң хүлээлгелерин алыры болур ийик деп санап турар бис.

Совет Эвилелиниң саналдааны керээ төлевилелиниң төлептиг утка-мөзүзү чүдел дээрге, ядролуг боо-чепсектиг болурундан күрүнелерниң ойталаан турарынга ооң идиг бээринче угланганы ол болур деп, О. А. Трояновский чугаалаан.

Польшаның КНО чанында доктаамал төлээлекчизи Г. Ярошек база совет инициативаның чугулазын болгаш ой-шаанда болганын демдеглээн. Ындыг керээни чарары ядролуг боо-чепсекти нептереттевезиниң чурумун быжыглаар ийик. Совет саналды боттандырары делегейниң янзы-бүрү кезектеринге ядролуг чепсектен хостуг зоналарны доктаадып тургузарынга идиг болуп, делегей харылзааларынга нийти политиктиг байдалды экижидеринге, дүшкүүрлүг чорукту улам чавырылдырарынга болгаш тайбыңны быжыглаарынга чугула салыышкын апарган турар ийик.

Делегей харылзааларынга күш ажыглавазының дугайында Бүгү-делегей керээзинге ат салдынганы чергелиг, өске-даа совет саналдарны боттандырары-биле чергелештир бо керээни чарып алыры боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынга болгаш чепсегленишкинни дужүрерин дээштиг хемчеглерни алырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар ийик деп, польша делегация санаан. (СЭТА).

ЫРЛААНЫ ДЭЭШ...

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Делано хоорайда (Миннесота штат) сураглыг америк автор болгаш улустуң ырларының күүседикчизи Дин Ридти тудуп хоругдаан болгаш карабажыңнаан. Ыраажыны тудуп хоругдаанының чылдагааны болза ажык-кончаа алыр дээш үүрмек фермерлерниң эрге-ажыктарын тооп көрбес монополияларның политиказынга удурланыышкын демдээ кылдыр ол черниң көдээ ажыл-агый ажыл-ишчилериниң чыылдырган митингизинге ооң киржилдези болган. Удурланыышкынның элээн каш ырларын ырлаан ооң чугаазының соонда полиция ону дораан-на тудуп хоругдаан. Ооң-биле кады митингиниң 20 киржикчизин база тудуп хоругдаан. Оларның аразында «америк индейлер шимчээшкининиң» удургукчуларының бирээзи К. Белликурт база бар. Оларны шуптузун нийтиниң «орум-чурумун үрээн» деп буруудаткан.

Фермерлерниң эргелерин деткээн митингиниң өске киржикчилери-биле кады Д. Ридти тудуп хоругдааны АКШ-та политиктиг истеп сүрүүшкүннерге таварышканнарны камгалаан ооң идепкейлиг демиселин дээш эрге-чагыргаларның өжээн негеп алыышкыны кылдыр ында үнелеп көрген. Чоокта чаа президент Дж. Картерге ажык чагааны ыраажы чоруткан. Ында хамааты эргелерни чуртта каржызы-биле үреп турарын ол буруу шапкан. Ак бажың өске чурттарда «кижиниң эргелерин камгалаарының» кампаниязын чоруткан, ынчалза-даа Каттышкан Штаттарның бодунда расизмге болгаш чөптүг эвес чорукка удур демиселчилерни истеп сүрерин соксадыр дээш чүнү-даа кылбаан деп, ол чагаада айыткан.

АЛЖИР УЛУСТУҢ БАЙЫРЛАЛЫ

АЛЖИР. (СЭТА). Алжир Улус Демократтыг Республиканың улузу бодунуң национал байырлалын — Революция байырлалын демдеглеп эрттирген. Национал хосталга фронтузунуң кыйгырыы-биле 1954 чылдың ноябрь 1-де чуртка тура халыышкын эгелээн. Ол тура халыышкын болза колонизаторларга удур демиселдиң сөөлгү үе-чадазы болган.

Революцияның тиилээчииниң болгаш Алжирниң хамаарышпас чоруун чарлаанының соонда 1962 чылда чурттуң улузу чаа нийтилелди улуг сорук кирилишкин-биле тудуп эгелээн. АУДР-нуң удуртулгазы чуртту социалистиг угланыышкынның оруу-биле хөгжүдүп, социал-экономиктиг депшилгелиг чаартылгаларны боттандырып чоруда берген.

Ооң соонда эрткен он чылдарның дургузунда Алжирге бүгү банкыларны, нефть-газ үлетпүрүнүң бүдүрүкелериниң хөй кезиин национализастаан, аграр реформа дугайында хоойлуну хүлээп алган. Амгы үеде чуртта бүдүрүп турар бүгү продукцияның 80 ажыг хуузу күрүне секторунга хамааржыр. Алжирниң кол байлаа болур нефтини казып тыварының 85 хуузу болгаш ону дашкаар үндүр садары күрүнениң нефть компаниязынга хамааржыр.

АУДР-де аграр реформазын чедиишкинниг боттандырып чоруткан. 1977 чылдың эгезинге чедир чери чок 100 муң тараачыннарга 1,3 млн. га черни үлеп берген.

Капиталистиг эрткен үениң аар-берге салгалы болур бижик билбес чорукту узуткаар талазы-биле хөй ажылды хамаарышпас чорукту чедип алган чылдарда кылган. Бир эвес 1962 чылда чурттакчы чонуң 90 хуузу бижик билбес турган болза, амгы үеде чуртта тос чылдың албан өөредилгезин күштүг болдуруп чоруткан.

Чаа амыдыралды тургузарда алжир улуска улуг дузаламчыны ССРЭ болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттары көргүскен. Совет Эвилелиниң дузалы-биле Алжирге чүс ажыг тудугларны туткан. Оларның аразында Ль-Хаджарда металлургия комбинады, Эль-Абебеде коргулчун фабриказы болгаш өскелер-даа бар. Чуртта совет геологтар-шинчилекчилер болгаш янзы-бүрү тускай эртемниг дөрт чүс эмчилер чедиишкинниг-биле ажылдап турар. ССРЭ-ниң дузаламчызы-биле тургускан өөредилге төптери янзы-бүрү профильдиг 70 муң хире специалистерни белеткээн.

ЧАҢГЫС ЭПТИ БЫЖЫГЛААРЫНЧЕ БАЗЫМ

БАГДАД. (СЭТА). Ирактың революстуг командылал чөвүлели бо чылдың октябрь 26-да Сирия биле Ирактың аразында ат салган национал кады хөделиишкиннерниң хартиязын бадылаан.

БЕЙРУТ. (СЭТА). Национал кады хөделиишкиннерниң сирия—ирак хартиязынга ат салганы араб национал-хосталгалыг шимчээшкинниң сионизмниң болгаш реакцияның шаап халдаашкынынга удурланырының оруунга чугула базым болур деп, Ливанның Коммунистиг партиязының ында парлап үндүрген медегелелинде демдеглээн.

Политиктиг, шериг экономиктиг болгаш өске-даа таларга сирия—ирак быжыг эвилелди тургусканы бүгү Чоокку Чөөн чүкке депшилгелиг күштерниң чаңгыс эпти быжыглаарынга бараан болур деп ында онзалап демдеглээн. Империалистерниң болгаш реакцияның сүлчээзин чок кылырынга, эжелеттирген араб девискээрлерин хостаарынга болгаш ооң кара чаңгыс хоойлу ёзугаар төлээлекчизинге — Палестинаны хостаарының организациязынга баштадыр Палестинаның араб улузунуң демиселин бодунуң хамаарышпас күрүнезин тургузары-биле кады чедиишкинниг доозар чаа аргаларны хартия ажыткан.

Национал кады хөделиишкинниң хартиязынга ат салганынга араб делегейниң бүгү патриотчу болгаш депшилгелиг күштери-биле кады Ливанның компартиязы байыр чедирип турар болгаш ол хартия империализмниң, сионизмниң болгаш реакцияның планнарын күүсеттирбес, Чоокку Чөөн чүк кризизин дужуп берикчи ёзу-биле шиитпирлээринге шаптыктаар. Совет Эвилели-биле депшилгелиг, хосталганың болгаш социализмниң бүгү күштери-биле ханы найыралдың база кады ажылдажылганың харылзааларын быжыглаарынга кол үндезин болур дээрзинге бүзүреңди илередип тур деп, медегелелде демдеглээн.

1
Im Feuer
bestanden
Die letzten Stunden
in der Moneda
Ein Film von Heynowski & Scheumann, Peter Hellmich

ГДР-ниң сураглыг кинодокументалистери В. Хейновски болгаш Г. Шойман Чили дугайында боттарының чаа фильмин «Отка каңналган» (Ла-Монедага сөөлгү шактар) деп адааннар. Амгы үеге чедир хөй кезиин парлап үндүрбээн кино болгаш фотодокументилерниң, а ол ышкаш документалдыг магнитофон бижилгезиниң үндезининге олар 1973 чылдың сентябрь 11-де фашист октаң өлген Сальвадор Альенденин сөөлгү шактарының дугайын олар көргүскеннер.

Фильмден үзүндү: үймээнчилерден камгаланырынга белеткенип Ла-Монеда ордузу Сальвадор Альенденин болгаш ооң сорукчуларының көрүп турары.

АДН — СЭТА-ның фотозу

БАГДАДТА КОНФЕРЕНЦИЯ

БАГДАД. СЭТА-ның тускай корреспондентилери А. Головастовтуң болгаш Г. Марунинниң дыңнатканы болза: араб чурттарның даштыкы херектер министрлериниң конференциязы Ирактың найысылалында бодунуң ажылын үргүлчүлевишаан. Араб делегейде болуушкуннарның хөгжүлдезиниң дугайын, египет президент Садаттың чарылдырыкчы угланыышкынының айыылдыг уржуктарының, араб эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарының оруктарының база аргаларының дугайын делегациялар баштыңнарының хөй кезии чугаалаан.

Парлалга конференциязынга медеглел кылгаш, конференцияның даргазы, Ирактың даштыкы херектер министри С. Хаммади Чоокку Чөөн чүкте байдал дугайында делегаттарның чугаалаан үзел-бодалдары бот-боттарынга чоок болгаш бичии-ле каржып турар деп демдеглээн. Багдад ужуражышкынның чедиишкинниг болурунга бүгү байдалдар тургустунган.

Конференцияга киржири-биле чалалганы араб чурттар лигазының чиңгине секретары египет национадлыг М. Риадка чоруткан, ынчалза-даа ол Багдадка келбээн деп, ол дыңнаткан. Араб чурттар лигазының штаб-квартиразын Каирден өске араб найысылалче көжүрер дугайында айтырыгны конференцияга чугаалажыры бээри чадавас деп, С. Хаммади айыткан.

Араб чурттарның күрүне болгаш чазак баштыңнарының чөвүлел хуралы араб национал күзелдерин, чүнүң-даа мурнуунда Палестинаның араб улузунуң эргелерин катап тургузарын боттандырып чорудар талазы-биле күженишкиннерни мөөңнээр арганы бээр деп, Сирияның болгаш Ирактың даштыкы херектер министрлери демдеглээннер.

Палестинаның делегациязының министрлерниң чугаалажып көөрү-биле киирген документилери Багдад ужуражышкынның кол сорулгаларын тодаргайлаан деп, конференцияның киржикчизи, Палестинаны хостаарының организациязының (ПХО-нуң) күүсекомунуң кежигүнү Я. Абд Раббу медеглээн. Ол болза Кэмп-Дэвидке дугуржулгаларны, Садаттың чарылдырыкчы политиказын буруу шагары, Садаттың ёзу-чурумун бойкоттаарының талазы-биле идепкейлиг хемчеглерни ап чорудары, араб кавыга америк политиканы, чүнүң-даа мурнунда АКШ-тың Палестинаның араб улузунга хамаарыштыр туружун буруу шавары, Палестинаның араб улузунуң кара чаңгыс хоойлу ёзугаар төлээлекчизи кылдыр ПХО-ну хүлээп көөрү болур.

НОБЕЛЬ КОМИТЕДИНИҢ БИР ШИИТПИРИНГЕ ХАМААРЫШТЫР

Норвег стортингиниң Нобель комитеди «тайбыңның шаңналын» египет президент А. Садатка болгаш Израильдиң премьер-министри М. Бегинге тывыскан.

АКШ-тың удуртулгазы-биле араб улустардан чажыт байдалга база оларның эрге-ажыктарынга удурланыштыр боттандырып чорудуп турар чаңгыс талалыг дугуржулганы доосаан-даа болза, ооң эгелекчилеринге ам «тайбыңның тургузукчуларының» шаңналын тывыскан. Бо бүгүнү Израиль бодунуң египет эжинге улам-на чаа-чаа эжелекчи негелделерни салып турда, а бодун бүгү араб делегейге удурланыштырып алган Каир «бодунуң адын» камгалап алырын бүгү-ле күштери-биле оралдажып, кажар аргаларны хереглеп турар үеде кылган.

Ылап-ла бо үеде Нобель комитеди тайбыңның шаңналын Садатка болгаш Бегинге тывысыр дугайында шиитпирин кандыг сорулга-биле үндүргенил? Бо талазы-биле хайгааракчыларның бодалы чаңгыс аай: араб улустардан чажыт байдалга, оларның тура-соруунга удурланыштыр база оларның кол эрге-ажыктарынга чөрүштүр Кэмп-Дэвидке чарган чаңгыс талалыг дугуржуушкунну дүрген таарыштырып тургузуп алырынче ындыг арга-биле ол ийи кижиниң кайызын-даа «албадаар» деп оралдашкан, ону кылган.

Өске чүүл база илдеш: бир эвес бо чаңгыс талалыг дугуржулганы төнчүзүнге чедирип-даа каар болза, Чоокку Чөөн чүкке ёзулуг тайбыңны ол берип шыдавас. Израиль дайынзырактар бодунуң эжелеп алган араб черлеринге мурнукузу ышкаш бодунуң контролюн тургузуп алыр, Палестинаның араб улузу бодунуң ада-чуртун албас. Оларның эгелекчилерин кандыг-даа шаңналдар-биле деткип тураажок, чаңгыс талалыг дугуржулгалар ёзулуг таарыштыр шиитпирлээшкинни хандырып шыдавас, харын-даа ол кавыга байдалды улам-на чидиглендирер база нарыыдадыр, ону улам-на айыылдыг болдуруптар дээрзин амыдырал база катап бадыткаан.

Чаа «нобелевчилерге» чайгаар-ла байыр чедирип турар парлалганың буржуаз органнары Нобель комитединиң амгы шиитпирин шүгүмчүлеңдиг тайылбырлап көрүп турары онзагай. «Бодунуң шиитпири-биле тайбыңның шаңналының үнезин комитет кудулаткан» деп, Лондонуң «Таймс» солуну медеглээн. «Бодунуң амыдыралын тайбың дээш демиселге тураскааткан кижилерге Садат-даа, Бегин-даа хамаарышпас» деп, швед «Дагенс нюхетер» солун демдеглээн.

Шынап-ла, Нобель комитединиң шиитпири багай баштактаныышкынны сагындырып турар. Бегин деп кымыл ол? Өлүрүкчү, эжелеттирген араб девискээрлерни моон соңгаарда эжелеп турарынче Тель-Авивтиң «шиитпирлиг» ажыы-биле чарлап турар сионисчи дайынзырак ышкажыл. Садат деп кымыл ол? Гитлерге согуруп чоруур, «ат-алдар» деп сөстү билбес кижи-дир. Халдакчының мурнунга бужарлы-биле дүжүп бээриниң эгелекчизи-дир. Ындыг кижилерге тайбыңның шаңналын тывысып турар-дыр!

Ынчалза-даа ону кайгаашкыының херээ бар деп бе? Элээн каш үеден бээр Норвегияның Нобель комитеди бодунуң шиитпирлерин бүгү күрүнелерниң болгаш улустарның чүткүлдеринге база күзелдеринге дүгжүп турар, чаагай кожа-хелбээ чорукту хөгжүдеринге дүгжүп турар ёзулуг тайбыңның эрге-ажыктарын эвес, а харын мырыңай өске чылдагааннарны удурулга болдургаш үндүрүп турары кымга-даа чажыт эвес-ле болгай.

Бүгү тала-биле алгаш көөрге, ол комитеттиң кежигүннери боттарының шиитпирлерин даштыкыдан «айтыышкын-биле» үндүрүп турар болгаш өске чурттарга бодунуң тура-соруун, бодунга ажык кордаан база хөй таварылгаларда политиктиг чүдек-багай сорулгаларны чедип алыры-биле база оларын эң ныы кылдыр нөргүзерин оралдажып турар сорулгаларның тургузуп турары боттарының бодалдарын өске чурттарга албадаарын оралдажып турарларга ол комитеттиң кежигүннери акша-мөңгүн төлеп турарлар.

Өске сөс-биле чугаалаарга, ол комитеттиң ажылында буураашкын илдең-дир.

Ю. КОРНИЛОВ.
СЭТА-ның политиктиг тайылбырлакчызы.

Культура амыдыралындан

«ҮШ САЛГАЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ»

Ындыг темалыг кежээ Ак-Туруттуң Культура бажыңынга эрткен. Ону Ленинчи комсомолдуң 60 чыл оюнга тураскааткан. Кежээге хоочун болгаш аныяк салгалдың кижилери, 70 чылдарның комсомолчулары чыглып, ону дыка солун байдалга эрттирген.

Чыылганнарның аразында аревэчи чораан хоочун коммунист бригадир В. Ч. Мактар, партия, совет органнарынга үр чылдарда ажылдап келген, совхозта партком секретары Р. С. Хүлай-оол, аныяк коммунист, сакманщик В. Улуг-Хува олар болгаш өске-даа хоочуннар, мурнакчылар бар.

Совхозта партком секретары Р. С. Хүлай-оол СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш совхозтуң ажылчыларының мурнунда сорулгаларны чугаалап, мал болгаш чер ажылында бо чылын көргүзүглерин эрткен чыл-биле деңнеп анализтээн. Совхоз тос айларда күрүнеге эът, сүт садар планын күүсеткен. Чедиишкиннерни демдеглеп, четпестерге доктаавышаан, кежээни ол ажыткан.

Күш-ажылдың хоочуну, аныяктарның дагдыныкчызы В. Ч. Мактар 1928 чылда аревэниң хүрээлениинге киргеш, күш-ажылчы улуг орукту эртип, бо хүннерде-даа чонунга бараан болуп келгенин чыылганнарга чугаалап берген.

Салгал бүрүзүнүң назы-хары, намдары аңгы-аңгы-даа болза, эгес сорулгазы, күзел-чүткүлү чаңгыс—партияга, чонга төлептиг бараан болуру дээрзин кежээге чүве чугаалаан эштер демдеглеп турганнар.

Аныяк салгалдың мурнундан сөс алгаш, 9-ку класстың М. Кенден мынча дээн:

— Ада-иевистиң изин истеп, бистерден төрээн совхозувуска малчынап, ылангыя хойжу мергежилди шиңгээдип ап турарлар бар. А хоочун малчынның уруу Валя Сагаан, Рая Очур-оол олар ортумак школаны доосакш хой ажылынга ажылдаар күзелдиглер...

Күш-ажылга тураскааткан ындыг кежээлерни моон-даа соңгаар эрттирери планда кордунуп турар.

О. ДАРЖАН.

Улуг-Хем район.

ААС ЧОГААЛЫНЫҢ КЕЖЭЭЗИ

Тыва улустуң аас чогаалы байлак, жанрлы хөй, бедик утка-шынарлыг. Чонуң аас чогаалы амыдыралдың эдеришкизи болуп келген болгаш салгал дамчып чорааш, бодунуң ужур-утказын чаартып келген. Оон жанр бүрүзү чоннуң эрткен оруун долгандыр чырыдып, сагыш-сеткилди доюлдуруп, амгы үеде амыдырал үнлээни-биле чаартынып келген дээрзин бадыткап турар. Аас чогаалын билбейн чыткаш чоннуң ёзулуг төөгүзүн билип алыры берге дээрзин пролетариаттың улуг чогаалчызы А. М. Горький чиге-ле чугаалаан.

Тыва кижи амыдыралдың шын хөгжүлдезин, оң келир үениң аас чогаалын дамчыштыр илергейлеп чораан. Аас чогаалының уттундурбас, кижизидилгелиг, өөредилгелиг чоруунуң ужур-дузазы, херектиг ында.

«Тыва улустуң аас чогаалы» деп кежээни чоокта чаа Мугур-Аксының Культура бажыңы Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы пенсионер С. Сэмбуунуң инициативазы-биле эрттирген. Ук кежээниң белеткели болгаш эрткени көрүкчүлерниң, дыңнакчыларның сонуургалын хайныктырган. Дыштанылга кежээзинге шүлүкчү С. Молдурга тыва улустуң аас чогаалының сайзыралының дугайында кыска допчулал кылган.

Кежээге тус-тус жанрлар аайы-биле мергежилдиг кижилер сөс ап, күүселделерни кылганнар. Оларның иштинден пенсионер С. Самбуунуң, К. Бодаганның, «Малчын» совхозтуң малчыны Д. Сэмбыр-оолдуң, ол-ла совхозтан К. Хертектиң, С. Шуугурнуң, башкы Х. Каадыр-оолдуң, ажылчын Т. Бичии-Уругнуң болгаш өскелерниң-даа күүселделерин көрүкчүлер сонуургаан.

Аас чогаалының кежээзинге музыка школазының башкызы Татьяна Белдан, ук кежээниң программазын байлакшыдып, тыва хөгжүм дугайында беседаны кылган.

Шак мындыг солун кежээни көрүп, эрттирип турар киржикчилерниң ийи үстүн алгаш аразында чарыш салгаш, ырларны, кожамыктарны күүседип, тывызыктажыпканы солун. Аас чогаал кежээзиниң программазы доостурга, СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң секретары Ш. Кочага сөс ап, чүве чугаалаан.

М. ОНДАР.
М. ХЕРТЕК.

Мөңгүн-Тайга район.

«АЛДЫН КҮС»

Ындыг темалыг бир хүннү чоокта чаа Баян-Кол суурда херээженнер чөвүлели организастап эрттирген. Орта херээженнер чөвүлели, агитквартиралар болгаш депутаттар кылган ажылдарының талазы-биле отчёттарны кылып, делгелгелерин болгаш конкурстарны эрттирип, концертти чонга бараалгаткан. Суурнуң херээженнериниң эрткен чылдан бээр бо күске чедир кылган ажылдарын аңаа түннеп көргеннер.

Ол темалыг хүнге делгелгелер бир кол черни ээлээн. Баштай-ла агитквартираларның булуңчугаштарының делгелгезин база хана-солуннар конкурузун эрттиргенин чон сонуурган. Аңаа «Баян-Кол» деп агитквартираның (даргазы Т. Сымчаан-оол) булуңчугажын утка-шынар, чурук-каасталгазының талазы-биле эки деп көрген. Ийиги черни—«Шеңне», үшкүзүн — Оттук-Даш СБФ-да «Шолбан» деп агитквартиралар ээлээн.

А хана-солуннар конкурузунга башкы Р. Кыргыстың үндүрткени «Аялга» агитквартираның хана-солуну утка-шынар болгаш каасталга талазы-биле эң эки деп үнелеткен. Ол ышкаш суурда херээженнер чөвүлелиниң (даргазы Э. Денгенмаа) «Алдын күс» деп хана-солуну база мактаткан.

Суурнуң херээженнери кудумчулар, агитквартиралар, албан организациялар аайы-биле боттарының огородтарга өстүргүлээн ногааларын, картофель болгаш нат-чимизин делгээни көруштүг болган. Бо делгелгеге «Енисей», «Шеңне», «Баян-Кол» деп агитквартиралар болгаш Сенчен-оол аттыг кудумчунуң бажың ээлери херээженнер эки черлерни ээлээн. Бажыңының огородунга капуста, помидор, согуна, дыня, тыква, свекла, согуна чергелиг ногааларны өстүреринге «Енисей», «Аялга» деп агитквартиралар тергиидээн.

Оон ыңай херээженнер национал аъш-чем кылыгларын хөйү-биле делгээн. Аңаа Оттук-Даш СБФ-де «Саян» деп агитквартира (даргазы Г. Оруйгу) тиилекчи болган.

Совхозтуң мал чеминиң белеткелинге херээженнер чөвүлелиниң киржилгезин ол хүн түннеп, чугаалашкан. Чүгле херээженнер чөвүлелиниң шугуму-биле 35 тонна бүдүк-бүрүнү белеткээр планныг тургаш, олар 43 тоннаны тайгага белеткээш, Кызылда витаминниг сиген далганы кылыр черже чудуруп чоруткан. Он беш херээженнерден тургустунган звено бо ажылды суурдан элээн ырак черге ай хире үеде кылган.

Херээженнер сенэж салырынга, тус-тус албан организацияларга онааган сигенни белетээринге идепкейлиг киришкен. Ынчангаш совхоз директоры ол бүгүнү үнелеп көрүп, мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киришкеннерни Ак-Довурак хоорайже экскурсиялаар путёвка-биле шаңнаан.

О. НАМЧЫЛАК.

Кызыл район.

СОВЕТ УРАН ЧҮҮЛДҮҢ МУРНУКУ ОДУРУУНДА

Москваның М. Горький аттыг үлегерлиг уран-чечен театры 80 чыл болган.

К. С. Станиславскийниң болгаш Вл. И. Немирович-Данченконуң тургусканы ол театр «шиитиге уран чүүлдү» көргүзер кылдыр 1898 чылдың октябрь 26-да бодунуң амыдыралын эгелээш, баштайгы шиилери-биле көрүкчүлерниң улуг кичээнгейин хаара туда берген.

Оон сценазынга Шекспирниң, Байронуң, Ибсенниң чогаалдарын көргүзүп, Чеховтуң, Горькийниң, Толстойнуң шии чогаалдарын делегейге эң-не баштай ажыткан.

Ол болза улуг артистер К. Станиславскийниң, В. Качаловтуң, И. Москвинниң, О. Книппер-Чехованың чогаадыкчы мастерскаязы чораан...

Москваның бо театрының эрткен оруунуң үштүң ийи кезии совет чылдарга хамаарыжыр. Ол болза эң улуг чогаадыкчы чедиишкиннерниң, алдарлыг коллективтиң уран чүүлүнүң чечектелиишкининиң чылдары болган.

Амгы үеде театрның кол чогаадыкчы сорулгалары болза социалистиг боттуг чүүлдү, мөзү-шынарның чаа үнелиг чүүлдерин бадыткап тургузары, совет кижиниң угаан-бодал талазы-биле чараш чүүлдерин көргүзери болур.

Оон репертуары солун болгаш хөй янзы. Ында орус болгаш даштыкы классиктерниң эң дээре чогаалдары, талантылыг совет шии чогаалчыларының Погодинниң «Кремль курантылары», Шатровтуң «Июль алдызы», Чеховтуң «Иванов», Горькийниң «Сөөлгүлер», Шиллерниң «Мария Стюарт», Метерлинкиниң «Көк куш», Гельманның «Дедир харылзаа», «Партком хуралы» болгаш өскелерниң-даа хөй чогаалдары бар.

Театрның Америкага, Англияга, Грецияга, Австрияга, Японияга, Венгрияга, Болгарияга болгаш өске-даа хөй чурттарга оюн көргүзери улуг чедиишкиннерлиг эрткен.

ЧУРУКТАРДА: Г. Бокаревтуң «Кан эзилдирикчилери» деп шиизинден үзүндү. Хромовтуң ролюнда — РСФСР-ниң улустуң артизи Е. Евстигнеев; Москваның ССР Эвилелиниң М. Горький аттыг үлегерлиг уран-чечен театрының бажыңы.

В. ЕГОРОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

·СПОРТ·СПОРТ·

ГТО ЧЕМПИОНАДЫНЫҢ ШЫЛГАРААННАРЫ

ЕРЕВАН. (СЭТА). Ленинчи комсомолдуң 60 чылынга тураскааткан, «Комсомольская правда» солунунуң шаңналы дээш ГТО-нуң комплексиниң хөй хевирлеринге ССРЭ-ниң чемпионады Арменияның найысылалынга эрткен. Ол ёзулуг спортчу байырлал болган.

Үш хүн болган спортчу демиселдиң түңнелинде маргылдааның тиилекчилери илереттинген. ССРЭ-ниң чемпиону-нуң алдын медалы-биле бирги чададан Инга Русинова (РСФСР-1), Артур Алавердян (Армения), ийиги чададан Татьяна Иванова (РСФСР-1), Андрюс Борткевичус (Литва), үшкү чададан Ольга Зыбарева (РСФСР-1), Рубен Меликян (Армения), дөрткү чаданың бирги бөлүүнден Нина Иванова (Ленинград), Александр Гуламбарян (Армения), дөрткү чаданың ийиги бөлүүнден Галина Шурховецкая (Москва), Григорий Литовченко (Украина), бешки чададан Александра Седова (РСФСР-1), Виктор Индриксон (Эстония) шаңнаткан.

Команда талазы-биле бирги черни РСФСР-ниң бирги шилиндек командазы алган. Ийиги черни Украинаның, үшкүзүн — Ленинградтың спортчулары ээлээн.

Организастыг комитеттиң даргазы, Армян ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Р. Х. Светлова чемпионаттың киржикчилеринге байыр чедирген. «ГТО-нуң хөрек демдээден олимпиада медалынче» деп маргылдааның кыйгырыышка шынчы болурун күзээн.

ДЕЛЕГЕЙ ЧЕМПИОНАДЫНЫҢ БОЛУР ҮЕЗИН ТОДАРАТКАН

Дошка хоккей лигазының бүгү-делегей конгрези (ЛИХГ) октябрьның сөөлгү хүннеринде Венага болуп эрткен. ССРЭ-ниң Хоккей федерациязының кирип келген Москвага болур делегей болгаш Европа чемпионадының болур хүнүнүң, шагының расписаниезин аңаа бадылаан.

Эрткен чемпионаттың түңнели-биле ёзугаар маргылдааның киржикчилерин ийи бөлүкке үскен. «А» бөлүкке—ССРЭ-ниң, Швецияның, ГФР-ниң, Польшаның, «Б» бөлүкке — ЧССР-ниң, Канаданың, АКШ-тың, Финляндияның командалары хамаарыжыр.

Олар баштай бир дээскиндир бот-боттары ойнаар. Ол маргылдаа апрель 14-тен эгелээш 17-де доостур.

Бөлүк бүрүзүнден тиилекчи ийи-ийи команда медальдар дээш демиселди эгелээр. Оон өске командалар бешки-сески черлер дээш ойнаар.

Эң-не шиитпирлиг оюннар апрельдиң 18-тен 27-ге чедир эртер.

Делегей конгрезиниң чөвүлелиниң кежигүнү А. Старовойтов СЭТА-ның корреспондентизи В. Дворцовка конгресс Москвага эртер делегей чемпионадының судьяларының даңзызын бадылааның дыңнаткан. Маргылдааның кол судьялары—В. Домбровский (ССРЭ), В. Шубрт (ЧССР), В. Худ (Канада), У. Ленгрен (Швеция), В. Эдельман (ГФР), Д. Найглз (АКШ), К. Кайсла (Финляндия); шыйыг судьялары — А. Загорский (Польша), Ю. Смирнов, А. Барнов (ССРЭ), Л. Экснер (ЧССР), К. Карлссон (Швеция), Х. Биркмилер (ГФР), Р. Лютер (АКШ), Л. Ванхапен (Финляндия), Л. Шелт (Венгрия).

Олар холдуунда шуптузу суралгыг судьялар болуп турар. Домбровский биле Шубрт делегей чемпионадының, «Известия», «Руде право» солуннарның шаңналы дээш маргылдааларны чаңгыс удаа эвес эрттиргеннер.

СУГ СӨӨРТҮКЧҮЗҮ

Аът тергезиниң кырында доскаар салып алган Элдиг-Хемниң эриин дургаар халдып чоруур кижиге хүннүң ужуражыр бис. Ол болза Элдиг-Хемниң кадыкшылга школазының аът ажаакчызы Хаажык Домбулакович Монгуш дээрзи. Ол хөй чылдар иштинде школага, интернатка, столоваяга суг сөөртүп ажылдап келген. Оон эдилеп турар аъдының күжү кезээде эки болгаш ажылдап турар черлериниң кайызынга-даа суг үстү бээр чоруку кажан-даа болдуваан.

Х. Монгуш чүгле кызымак ажылчын эвес, идепкейлиг хөй-ниитичи. Ол школада профэвилел комитединиң кежигүнү.

М. ДАКПАЙ-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

ТААРЫМЧАЛЫГ АПАРГАН

Сүт-Аксы суурга мурнунда хлебти аъш-чем магазининге садып турган. Ам чүгле хлеб садар тускай магазинни ажыткан. Кижилер ээлчегге үр туруп, хөй үе-шагын чидирбес, чонга дыка таарымчалыг апарган.

Сүт-Хөлдүң ажылчын кооперациязында чаартылгалар болуп турары өөрүнчүг. Ажылдап чок ээн турган эрги бажыңнарны ыяк кылдыр септеп кылгаш, магазиннер кылып турар. Бир ынчаар кылган бажыңда өртээн чиигеткен бараннар садар магазин ажыткан. Ол ышкаш база бир бажың шил савалар хүлээп алыр чер апарган.

Б. ОНДАР.

Чөөн-Хемчик район.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ШЫДЫРАА МАРГЫЛДААЗЫНДА

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Делегейниң шыдыраа олимпиадазынга дөрт салгының соонда мурнап турган ССРЭ-ниң болгаш Англияның эр улустуң шилиндек командалары (олар кайызы-даа 12,5 санныг турганнар) боттары ужурашкан. Ол оюнну бистиң шыдыраачыларывыс 1,5:0,5 санныг турда соңгаарлаткан. Романишин Хартстон-биле хаайым болган, а Ваганян Кинни уткан. Спасский биле Майлстың база Петросян биле Стинниң оюннарын соңгаарлаткан.

Дөрткү салгыда ССРЭ биле Кубаның командаларының маргылдаазының түңнелинде бистиң шыдыраачыларывыс 3:1 санныг бооп тиилеп алганнар.

Маргылдааның дөрткү салгында соңгаарлаткан оюннарны чедир ойнап турда, бистиң херээжен командавыс Венесуэланың командазын 3:0 санга тиилеп алган.

Бешки салгыда ССРЭ-ниң херээжен командазы Финляндияның командазы-биле ойнааш, амдызында 2:0 санныг болган.

Эр улустуң командалары 14 салгыны ойнаар, а херээженнерниң командалары 13 салгыны ойнаар.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 3-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН
10.00—«Үе». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—«Харылзаңар, горнистер!».
11.35 — «Кыс дуңмам». Музыкалыг телефильм.
13.50—16.30 Чавсар.
16.30—Документалдыг фильмнер программазы: «Революцияның полководчузу», «Александр Пархоменко», «Генерал Кирпонос».
17.25—«Н. Грибачёвтуң поэзиязы».
КЫЗЫЛДАН
17.55—«Доңгалардан эгелээлинер». Телефильм.
18.15—Телемедээлер.
18.25—Киножурнал.
18.35—«Октябрь мээн чурээмде!». Дамчыдылга.
19.10—Телемедээлер.
19.25—Чарлалдар.
МОСКВАДАН
19.30—Медээлер.
19.45—«Силерге чагаа». Документалдыг телефильм.
19.55—«СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга».
20.05—«Артём». Уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2 сериялары.
22.30—«Үе». Информастыг программа.
23.00—00.50 «Театр ужуражыышкыннары». Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Владимиров чорудар. Төнгенде—медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН
17.55—«Шыдыраа школазы».
18.25—«Новороссийскиниң алдарлыг чери». Телеочерк.
18.40—«Уруглар кинозунда музыка».
КЫЗЫЛДАН
19.30—21.00 «Мээн эжим—шыңгыы эвес кижи». Уран-чечен фильм.

Кино

НОЯБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Ак бөрүлер»** 9.30, 11.25, 13.20, 15.00, 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыынды 9.15, **«№ 306 херек»** 10.35, 14.35, 16.10, **«Баштай ат сөлир эрге»** 12.10, 19.00, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Онза кичээнгей девискээринде»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Тайга хаанының тончузу»** 15.00 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

АГААР

Бөгүн республикага кожуп турар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чүк углаанышкынныг хаттың дүргени секундада 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 3—8 градус чылыыр.

Кызылга база аяс хүн болур. Хат кошкак. Агаар дүне 11—13 градус соор, хүндүс 3—5 градус чылыыр.

КӨГЕ-БУГАЛАР БОЛГАШ УРУГЛАР

ЭМЧИНИҢ СҮМЕЗИ

Хоорай, суурларның улуг, биче чурттакчылары көге-бугаларга хөлчок ынак. Хлеб тоглаңчылары-биле, тараа-биле соңгалар карнизтеринге, балконнарга, верандаларга болгаш бажың чоогунуң шөлчүгештеринге оларны чемгерип турарын бо-ла көөр бис. Ында бергай чүү боор. Чамдыкта кырган-авалар, иелер уругларын ойнадып, агаарладып чорааш, көге-бугаларны боттарынче чоогшуладыр кыйгырып, холунда чем-биле оларны чемгерип-даа турарлар. Элээди оолдар оларны сывыртап тургаш тудуп алгаш, чаптаар, чарашсынар, ону чаактарынга чыпшыр тудуп, суйбап хөлчок-ла баарлар. Бажыңынга эппарып бичии дуңмаларын өөртүр дээш, көге-бугазын хойлапкаш маңнап чапып кээрлер-даа бар. А бажыңга ону шупту чаптаар, база-ла кижи бүрүзү тудуп, суйбаар... Кижилер куштарга, дириг амытаннарга хөлчок ынак. Көге-буга—тайбыңның символу — чараш, чаптанчыг куш. Куштар-биле харылзаа, оларга чоок болуру, уругларны дириг бойдусту камгалап, кадагалаарынга өөредиг болур.

Ынчалза-даа олар көге-бугаларның болгаш азырал куштарның аразында халдавырлыг аарыг — орнитозтан аарып, ону кижилерге халдадып турары билдинген. Көге-бугаларның 30—60 хуузу орнитозтан аарыг болур. Куштар-биле оваарымчалыг харылзажырынче кыйгырып турарывыстың чылдагааны ол. Аарыг куштар өскелеринден ылгалдыг: карактарындан, хаайындан суук чүве төктүп чоруур, дүктери үвүргей, чудаңгы болгаш шимченгир эвес болур. А ук аарыгдан аараш сегий берген куштар сергек, чараш көзүлзе-даа халдавырлыг микробтар оларның дүгүнде, өдээнде артпышаан болур. Куш өдээ-биле үнген микробтар 3—4 ай дургузунда дириг чоруп, өске куштарны болгаш кижилерни орнитозтан аартып турар.

Орнитозтан аараан кижиниң эъди изиир, шыырныгар, уйгузу келбестээр, бажы аарыыр. Ол ышкаш буттар, курлак ыстап аарыыр. Оон кедерезе өкпеге дегдирип болур. Аараан кижини чогуур үезинде эмчиге көргүспес болза айыылдыг.

Аараан кижиниң ниити байдалы грипптээн кижи-биле хөлчок дөмей болганда, аарыг кижи көге-буга-биле харылзаалыг турган азы бажыңында азырал куштар барын эмчиге чугаалааны дээре. Азырал өдүректер, индюктар, кастар, дагаалар база орнитоз микробтарының тарадыкчылары болуп болур.

Орнитозтан баш удур камгаланыр дизе, чүнү билзе чогуурул? Куштар-биле кайы хамаан чок болбазы, бичии уругларны оларның-биле ойнатпазын чедип алыры чугула.

Бир эвес балкон, веранда, соңгалар карнизи куш одээ-биле хирлени берген болза, хлораминниң 3 хуулуг эзилдириги-биле чуур.

А. БЕЛЯЕВА,
медицина эртемнериниң кандидады.
Г. РОСЛЯКОВ,
орнитолог.

«ФРОНТ ЫНДЫНДА ФРОНТ»

Чаа кино

Бо фильм хөй-ле болуушкуннарның дугайында чугаалап турар. Майор Млынскийниң отряды гестапочулар-биле болгаш Гитлерниң армиязының кезектери-биле белорус черге демисежип турганын ында көргүскен. Отрядтың хайгыылчылары дайзынның дугайында үнелиг медээлерни тыпкаш, «Улуг черже» дамчыдып турар. Баштайгы үезинде кээп-ле кижилиг бо отряд сөөлүнде кээп дыка хөй кижиден тургустунган каттыжыышкын кылдыр өзер.

Майор Млынский (ролюн Вячеслав Тихонов күүседип турар) — фильмниң кол маадыры. Бо кижиниң онзагай талазын бис оон кандыг-даа нарын өйде берге байдалдан уштунуп үне бээр арга-дуржулгазын сонуургап, магадавышаан, ол үениң кижилеринден бичии-даа ылгалбазын, бодунуң болгаш кижилиг аажызын эскерер бис.

Иван Млынский—башкы кижи. Ол «Фронт ындында фронт» удуртуп, улуг каттыжыышкынның командири болур деп кажан-даа бодавайн чораан. Чүс-чүс кижилерни тулчуушкунче баштап, оларның салым-хуузу дээш сагыш аарыыр деп чүве оон дүжүнге безин кирбээн. Кажан Ада-чурттуң кырынга айыыл диргелип келгенде, совет кижи бүрүзү быжыг туруштуг дайынчы апаар дээрзин бо фильмде көргүзүп турар.

УДАВАС ТИРАЖ

1966 чылдың Күрүнениң иштики ойнап алыышкынныг 3 хуулуг чээлизиниң облигациялары чурттакчы чоннуң акша-хөреңгизин шыгжаарының таарымчалыг болгаш ажыктыг хевири болур.

Ол облигацияларны кандыг-даа ажаалда кассазындан хостуу-биле садып ап болур болгаш дедир киир садып ап турар.

Облигация ээлери чыл бүрүзүнде ойнап алыышкынның сес тиражтарынга киржир эргелиг, олар февраль 15-те, март 30-де, май 15-те, июнь 30-де, август 15-те, сентябрь 30-де, ноябрь 15-те болгаш декабрь 30-де болур.

Ол чээли ёзугаар чээрби рубльдиң облигациязы-биле 5000, 2500, 1000, 500, 100 болгаш 40 рубльди ойнап ап болур. 10 рубльдиң облигациязынга ойнап алган түңнүң чартызын төлээр.

Чээлиниң хуусаазының төнчүзүнге чедир тиражтарда ойнап турар ойнап алыышкыннарның саны хевээр артар, а ойнап алган облигациялар ойнап алыышкынны төлеп турда кызырлып турар болгаш оон ыңай ойнап алыышкыннарга киришпес чүве болганда ойнап алыры үргүлчү өзүп турар.

Ойнап алыышкын тиражының соонда баштайгы 15 хонук дургузунда 3 хуулуг чээлиниң облигацияларын чиик өртекке садар: 20 рубльдиң облигацияларын 20 рубль 10 көпеекке, а он рубльдиң облигациязын 10 рубль 5 көпеекке садар.

Ажаалда кассаларының эргелели.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчызының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17531. Чагыг 2716.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА
6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгның талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00365